

Mag. phil. Daina Zemzare

Beigu formulas latviešu pasakās

LATVIEŠU FILOLOGU BIEDRĪBAS IZDEVUMS

RĪGĀ, 1940.

Bezmaksas izdevums.

Mag. phil. Daina Zemzare

Beigu formulas latviešu pasakās

Atsevišķs novilkums
no Filologu biedrības rakstu XX sēj.

LATVIEŠU FILOLOGU BIEDRĪBAS IZDEVUMS

RĪGĀ, 1940.

Grāmatu spiestuves paju sab.
"GRĀMATRŪPNIEKS"
Rīgā, Pils ielā Nr. 14.

ПРОБЕРЕНО
1949 г.

x 60

VALSTS BIBLIOTĒKA
Inv. 401910

a

56
0309081354

Beigu formulas latviešu pasakās.

Katrai īstai pasakai, tāpat kā cilvēka dzīves ritumam, ir savs sākums un savs gals.

Pasakas uzbūvē un vielas kārtojumā valda īpata likumība. Tās „notikumu cēloņsakarību noteic brīnums un burvība, aiz kuņiem pilnīgi pazūd cilvēka darbības parastie motīvi un viņu sekas“.1) Pasaka — ar patiesās dzīves nosacījumiem nesaistīts brīnumstāsts.2)

Zviedru folklorists K. Sīdovs brīnumpasaku kompozīciju, runājot par tās likumiem, atrod simmetrisku, loģisku un labi līdzsvarotu. Pēc ievada epizoda, kas norāda startpunktu, nāk pati galvenā daļa, ko loģiskā secībā sastāda trīs skaidri šķirti epizodi, no kuņiem pēdējais veido klīmaku, pēc kam seko nobeiguma epizods ar sodu blēžiem un atalgojumu varonim.3)

Tautas optimisms un morālie uzskati prasa netaisnības izlīdzinājuma un laimīgu beigū. Gan senu laiku pasaku gājums vadījis varoni līdz nāvei, izsekodams visiem viņa varenajiem darbiem. Pārmaiņas Eiropas pasaku literātūrā prof. P. Šmits datē ar 13. gadsimteni; tas noticis pa daļai ieceļojušo austrumu pasaku ietekmē.4) Tagad kulminācijas punkts un sarežģījuma atrisinājums ir labā uzvara par ļauno. Viltīgais nelietis sajem pelnīto sodu; to pakaļ vai liek zirgiem saraustīt. Kā jau pētnieks J. Bolte aizrāda, pasaka stāstītājs nemil ilgi kavēties ar ļaunuma sodu, bet tiecas pēc patīkama nobeiguma.5) Un drosmīgais varonis par grūtās cīņās gūto uzvaru un pārciestām mokām dabū algu: ķēniņmeitu par sievu un piedevām vēl pašu valsti, kur kļūst labs un uzmanīgs valdnieks, vai arī iegūst lielāku bagātību, kas tam nodrošina bezrūpīgu nākotni. Ar to augstākais, pēc tautas pārlicības, sasniegts, un tālāk varonis var dzīvot mierā un laimē līdz mūža galam; un ja nav miris, dzīvo vēl šodien, mēdz piemināt stāstītājs.

K. Sīdovs savu spriedumu attiecināja tikai uz brīnumu resp. burvību pasakām (pēc Anti Ārnes iedalījuma), bet, ja runājam par beigumiem vien, tad varam konstatēt, kā līdzīgi beidzas, gan mazākā skaitā, arī stāstu un, retāk, leģendu pasakas, tāpat joku stāsti un pat teikas. Tā kā saturā vis-

1) A. Švābe, Raksti par latvju folkloru. Rīgā. 1923. 86. lp.

2) J. Bolte u. G. Polívka, Anmerkungen IV. Leipzig. 1930. 4. lp.

3) C. W. v. Sydow, Om folksagorna. Nordisk kultur IX. B. Folksagor. Stockholm. 1931. 202./203. lp.

4) Prof. P. Šmits, Tautas gara mantas prōzā. Latviešu literātūras vēsture I. Rīgā. 1935. („Literātūras“ izd.) 383. lp.

5) J. Bolte u. G. Polívka, Anmerkungen IV. 38. lp.

bagātākās un visizplatītākās arvien ir burvību pasakas, tad nav brīnums, ka pēdējo beigumi kļūst par vispārīgām formulām, ko var pievienot kaut kuņai pasakai.

Prof. P. Šmita sākotnējā Latviešu pasaku krājumā ir burvību pasaku — 2336, bet stāstu — 258 un leģendu — 219. Joku pasaku ir 991, no tām — 497 par velnu, ko A. Ārne vēl pieskaitījis īstajām pasakām. Īstās pasakas pilda 9 sējumus, no kuņiem burvību pasakas vien aizņem septiņus ar pus; joku pasakas ietilpst divos sējumos. Tā tad burvību pasakas ir lielā pārsvarā un sastāda īsto pasaku galveno daļu. Līdzīgi tas arī citām tautām.

Pasakas ceļo no ciema uz ciemu, no tautas uz tautu un pat no viena kontinenta spēj pārkļūt otrā. Tagadējās pasakas Eiropā ir uzskatāmas gandrīz par starptautisku īpašumu, lai gan katra tauta no sevis ir šo to pielikusi klāt.⁶⁾ Tautas dziesma formas spaidu dēļ mazāk padota pārmaiņām un svešiem iespaidiem, bet pasaka turpretim ir brīvs stāstījums, kas, to atkārtojot, veidojams ikreiz no jauna. Pat vienā apgabalā uzrakstīti pasakas varianti pilnīgi nelīdzinās viens otram.⁷⁾ Pasakas labumu noteic bagāta tautas stāstītāja atmiņa, nēviltots tēlošanas priekšs, dzīva iejūta vielā. Ikkatrs stāstītājs brīvi reproducē atceres materiālu un aizmiršanas gadījumā vai lielā sajūsmā, vai arī piemērojoties pašreizējiem klausītājiem, var pārveidot pat motīvu kombinācijas, var kādu epizodu pāgarināt vai saīsināt, kaut ko izlaist vai no jauna pievienot, tomēr pamata vilciēni un kompozīcijas likumi, pēc kuņiem tautas pasakas sacer, tautām puslīdz vienādā kultūras pakāpē paliek vieni un tie paši. Tautas pasaku arhitektoniku daņu folklorists A. Olriks apzīmē par lielisku, ko pat mākslas dzejnieks var apskaust.⁸⁾

Sevišķi pasaku stāstītāju iemīļotas ir sākuma un beigu formulas. Tās kļuvušas stipri konstantas, un līdzīgas sastopamas gandrīz visu Eiropas tautu pasakās. Pēc sava cēluma tās vairs nav jaunas, lai gan ar motīviem vecuma ziņā nevarēs mērīties. Tādas pašas formulas min jau 16. gadsimteņa un pat viduslaiku avoti.⁹⁾ Piemēram, ļoti vecs sākums ir „reiz bija“. To kā stila līdzekli savos darbos izlietājis jau Aristofans (dzim. 450. g. pr. Kr.) un Apulejs (dzim. 124. g.).

Sākuma fraze ir vienkārša un mazāk nozīmīga, jo noder tikai kā ievadītāja moments nākamā notikumā. Arī klausītājs nav vēl visai ieinteresēts, turpretim beigās tā ziņkāre kāpināta: kāds būs iznākums. Beigu daļa ir pati svarīgākā, tādēļ arī šeit lietātās formulas krāsainākas un variācijām bagātākas.

„Kamēr dziesmas mums tēlo tikai pašu latviešu dzīvi, . . . tikmēr pēc pasakām mēs varam vislabāki pētīt svešu tautu ietekmi uz latviešu tautas

6) Prof. P. Šmits, Tautas gara mantas prōzā. Latv. liter. vēst. I. 370. lp.

7) Latviešu pasakas un teikas I. Prof. P. Šmita ievada 61. lp.

8) K. Krohn, Die folkloristische Arbeitsmethode. Oslo. 1926. 113. lp.

9) J. Bolte . . . Anmerkungen IV. 13./14. lp.

tradīcijām“, raksta prof. P. Šmits (Latv. liter. vēst. I, 384. lp.). Latviešu pasaku krājumi ir arī „interesanta illūstrācija dažādām kultūras krustošānās parādībām“ (Pasakas, Latv. konv. vārdn. XVI, 30955). Visvairāk pasaku pie mums pārnākušas no vāciešiem un krieviem. Tāpat ir aizjē-mumi no pārējiem kaimiņiem. Savu mantojumu atstāja arī to dažādo tau-tību kaņapulki, kas ir plūduši pāri mūsu zemei, un svešie tirgotāji, kas braukāja apkārt, savas preces piedāvādami. Arī pašu latviešu vīri, atgrie-žoties no kaņa vai citām gaitām svešās zemēs, pārveda mājās svešus iespai-dus. Sava nozīme kā avotam arī grāmatām, sevišķi jaunākos laikos. Viena tauta no otras aizjemas ne tikai motīvus, sižetu, bet arī izteiksmes sīku-mus. Un pasaku beigumi ir pieskaitāmi tādiem nozīmīgiem sīkumiem, ko uzglabā labi atmiņā un labprāt aizgūst viens stāstītājs no otra. Izdibināt, kuņā vietā katrā formula cēlusies, ir grūti, vēl vairāk tādēļ, ka tā nav sai-stīta ar noteiktu pasaku tipu un katrs stāstītājs to var izlietāt pēc savas izvēles.

Gluži vienādas vai vismaz līdzīgākas ir zināmas beigu formulas tuvā-kiem kaimiņiem, kamēr, virzoties uz vienu vai otru pusi, tās pamazām pārveidojas, bet dažkārt vērojama saskaņa ar kādu tālāku tautu, kas var būt nejauša (līdzīgos apstākļos radusies) vai mums nezināma starpnieka radīta. Katrai tautai ir dažas iemīlotākas formulas, kuņas bieži dzirdamas un kuņām izveidojusies savā īpata izteiksme, bet arī tajā mazas brīvības stāstītājs var atļauties. Noklausītās svešās formulas retāk atkārtō savas tautas pasakā vārdu pa vārdam, vairāk — piemēro un nedaudz pārkom-binē, kā tas labāk iederas valodas garā un attiecīgos apstākļos; pārveido-jumi neizbēgami, ja aizjemtā formula ir gaņāka, ko grūtāk atcerēties.

Sikāk pasaku beigu formulas un to izplatīšanos ir pētījis vācu pēt-nieks Roberts Pečs un Johans Bolte. Savas atziņas ar bagātiem piemēriem R. Pečs publicējis 85 lappušu biezā, 1900. gadā Berlīnē izdotā grāmatiņā: *Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen*.

Bolte dod konspektīvu pārskatu par beigumiem rakstā: *Name und Merkmale des Märchens*, kas vispirms iespiests FFC 36 (1920. g.), tad „Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm“ IV sējumā. Jāpiebilst, ka Boltem ir plašāks skāts pasaules, sevišķi Eiropas pasaku literātūrā nekā Pečam, jo pasaku zinātne pa šiem gadiem stipri attīstījusies.

Visbagātāk šais apcerēs reprezentētas ģermāņu, romāņu un slavu tautas, citēti piemēri arī no pasaku tulkojumiem, kur pētnieki nav varē-juši iepazīties ar oriģinālu. Tōmēr gandrīz neminētas palikušas latviešu pasakas. Pečs vairākkārt citē gaņus leišu pasaku beigumus no Jurkšata un Leskīna izdevumiem vācu valodā, bet latviešu pasakas nepazīst. Latviešu vārds gan vienā vietā minēts, bet tikai baltu tautu nozīmē (76. lp.: „... schliessen sich im Osten an Deutschland die lettischen und slavi-schen Stämme an, bei denen unsere Formeln stellenweise ebenfalls zu grosser Beliebtheit gelangt sind.“ Seko trīs leišu piemēri.). Boltem pazi-

stams 1924. gadā vācu valodā iznākušais M. Bēma un F. Špehta latviešu un leišu pasaku krājums, no kuŗa viņš dod 30. lappusē (ne citē!) pēc leišu piemēra no Jurkšata krājuma kā līdzīgus pēdējam — divus numurus (viens ir latviešu, otrs — leišu pasakas).

Šā darba uzdevums — mēģināt konstatēt, cik līdzīgas latviešu pasaku beigu formulas citu tautu pasaku beigu formulām un cik te atrodam īpati latviskus pārveidojumus un, varbūt, arī jaundarinājumus.

Materiāls — prof. P. Šmita sakopotās Latviešu pasakas un teikas 15 sējumos (Rīgā, 1925—1937) un daži lielākie pasaku krājumi Latviešu folkloras krātuvē. Visvairāk ievērotas īstās pasakas, bet no tām sevišķi — burvību pasakas, jo pēdējās visbiežāk sastopamas beigu formulas.

Salīdzināšanai izlietāti leišu, krievu, poļu, slovaku, igauņu, vācu, zviedru, norveģu, franču pasaku oriģinālkrājumi, lībiešu, somu, ungāru, dāņu, flāmu, īru, dienvidslavu, grieķu, albāņu u. c. tautu pasakas tulkojumos, kā arī daudzie piemēri Boltes un Peča darbā. Diemžēl, lielais pasaku vairums glabājas manuskriptos katras tautas folkloras krātuvē (igauņu, somu etc.), un bija jāapmierinās ar atsevišķu krājēju izdevumiem un tulkojumiem, cik tie bija sameklējami. Laikam vēl tālu nākotnē arī somu folklorista K. Krōna izteiktā vēlējuma piepildījums par vispārīgas centrālās bibliotēkas dibināšanu, kur katra zeme iesūtītu ne tikai visas grāmatas un publicējumus periodikā par folkloru, bet arī rokrakstu kopijas (K. Krohn, Die folkl. Arbeitsmethode, 36. lp.), kur nu vēl iespēja redzēt tos sakopotus ikvienā valstī, kas gan ļoti atvieglotu folkloras materiālu salīdzināšanu.

Klasifikācija.

Pasaku beigumi vispirms iedalāmi: vienkāršos un paplašinātos.

Par vienkāršu beigumu apzīmējams tāds, kur pasaka beidzas līdz ar pavēstīto notikumu. Ienaidnieks uzvarēts. Karaļmeita iegūta. Svin kāzas. Un dzīvo laimīgi. Mierīga un laimīga dzīve ir augstākais sasniegums. Ar to bieži nobeidz pasaku. Bet var beigties arī ar ziņu, ka soda ļaundari, ka iegūst varu, ar atgriešanos mājās vai šķiršanos un citādi. Bez kāzu beiguma ir vēl daudz un dažādas variācijas, bet tad ir jārunā plašāk par pasaku atrisinājumiem vispār. Formulas daba te ir tikai īsajai frazei „un dzīvo laimīgi“, ko sastop bieži, bet vēl biežāk paplašinātu. Līdzīgi arī citu tautu pasakās.

Par beigu formulām īsti uzskatāmi tikai paplašinātie beigumi. Šeit stāstītājs atstāj it kā savu objektīvā stāstītāja lomu un pats grib kļūt aktīvs. Vienkāršajām jeb parastajām pasaku beigām tas pievieno turpinājumu, kuŗā, vēlēdamies apmierināt klausītāju ziņkāri, pastāsta, kas notika tālāk, vai arī izteic savu spriedumu vai attiecības ar minēto notikumu. Par formulām šie pielikumi saucami tādēļ, ka tie kļuvuši internacionāli un

stāstītājs, bieži tos lietājot, vairs nedomā par to saturu, bet pievieno kā gatavu materiālu.

Latviešu pasakās atrodamās beigu formulas iespējams aptuveni dalīt četrās atsevišķās grupās:

1. **Skats nākotnē.** Bieži notikums vai tā sekas ilgst līdz mūsu dienām.

2. Stāstītājs dod savu **vērtētāja spriedumu**, ietērpams to asprātīgā vai kodolīgā sentencē.

3. **Pierādījumi**, ka stāsts patiess un ticams. Tie var būt lietišķi, var atsaukties uz lieciniekiem, var apgalvot, ka pats to visu redzējis. Tie var būt nopietni domāti vai joka veidā.

4. **Konstatējums**, ka pasaka ir galā.

Vispirms mazliet par problēmas vēsturi.

Prof. P. Šmits šim jautājumam veltījis dažas rindas: „Aizmiršanas pretstats ir pasakas pagarinājums ar jauniem pielikumiem, kas no iesākuma pie pasakas nav piederējuši. Visvairāk šādus paplašinājumus jeb izpušķojumus mēdz piespraust pasakas iesākumam un beigām. Pasakas sākumā pastāsta ko sevišķu par seniem laikiem, par svešām zemēm jeb par varoņa bērnību. Beigās pieliek kādu joku, jeb arī stāstītājs apliecina, ka viņš pats tur ir bijis un visu redzējis.“¹⁰⁾

Konversācijas vārdnīcā par to rakstīts: „Pasakām ir savs īpatnējs stils. Izteiksmes spēku pasaku teicējs sasniedz šādiem paņēmieniem: viņš lieto formulas sākumā, vidū, beigās; formulās izteic arī salīdzinājumus, epitetus un tropus, bet sevišķi figūras. Teicējs iesāk vēstījumu ar parastiem vārdiem... Beigu formula skan: tā nu viņi, ja nav miruši, dzīvo vēl šo baltu dienu u. c.“¹¹⁾

J. Bolte savu atzinumu formulē vienā teikumā: „Beigu formulas attiecas vai nu uz turpmāko varoņa likteni, vai vērš skatu uz stāstītāju un ticamību tam, vai vienkārši paziņo, ka pasakai beigas.“¹²⁾ Kā redzam, Boltes iedalījums vienkāršs un skaidrs. Tomēr tuvāk viņš to neanalizē, tikai illūstrē ar piemēriem.

Sīka klasifikācija ir R. Pečam.¹³⁾ Savu materiālu viņš grupē pēc tā, kā stāstītājs sava stāsta beigās no satura attālinās un pamazām pāriet uz sevi vai savu apkārtni. Vispirms viņš izšķir iekšējos beigumus, kas pieder vēl pie satura, un ārējos beigumus, kam ar saturu nav sakara. Pirmie dalās trijās, bet otrie — divās grupās. I. Vienkāršais beigums (der nackte Schluss). Darbību novada tikai līdz galam, varoni atalgo, ļauno soda, parāda iespaidu uz pārējām personām. II. Turpinātājas beigas. Darbības nobeigumā met skatu varoņa, arī blakus personu nākotnē. III.

¹⁰⁾ Latv. pasakas un teikas I. Ievada 61./62. lp.

¹¹⁾ Latv. konvers. vārdnīca XI, 21791 (Latvju rakstniecība).

¹²⁾ Anmerkungen IV. 24. lp.

¹³⁾ R. Petsch, Formelhafte Schlüsse. 4.—6. lp.

Kopā satvertais beigums (d. zusammenfassende Schluss). Galveno pasakas saturu, bieži ar morāles piemētinājumu, vienā beigu teikumā rekapi-tulē. IV. Nobeiguma (Abschluss) formulas. Ārējs paziņojums, ka pasakai beigas. V. Personīgie beigumi. — Beigumi nav katrreiz stingri norobežoti un var jaukties savā starpā. Par materiālu Pečs izvēlējis tikai īstās, nopietnās pasakas, neievērojot teikas, leģendas, dabzinātniskās pasakas, jokus. Savu materiālu Pečs apstrādājis ļoti rūpīgi. Minētās piecas grupas dalās vēl daudz sīkās apakšgrupās un paveidos, jo katru īpato beigumu vai tā daļu nošķirt un nolikt īstā vietā neizdodas tik viegli. Pečs cenšas dot arī izskaidrojumus, cik tas viņam iespējams, un psiholoģisku motīvējumu apskatāmām parādībām. Pie Peča iedalījuma pieturas arī folklorists Tompsons, rakstīdams par pasaku beigu formulām (Handwörterbuch des deutschen Märchens II. Berlin und Leipzig. 1935. 164. lp.).

1.

Pēc priecīgam kāzām un viltnieka nosodišanas, vai vispār pēc kavēkļu pārvarēšanas stāstītājs bieži vēstī, ka nu pasakas varoņi dzīvo laimīgi. Tā var beigties dažādu tipu pasakas un pat teikas, sevišķi, ja iegūta lielāka bagātība. Laimi pasaku beigumos min visu Eiropas tautu pasakas (arī austrumos, piemēram; Indijā, Sibīrijā u. c.), tikai dažā tas vairāk izplatīts, dažā mazāk, aizstājot laimi sinonīmiem jēdzieniem, kā: labumu, krietnumu, mieru u. c.

Latviešu tautas pasakās vecākā laikam ir vienkāršākā forma ar divi vārdiem: „dzīvo laimīgi“, jo īsta un veclaicīga tautas pasaka mīl lakonisku izteiksmi. Tā pazīstama visos Latvijas novados un atrodama arī jaunos uzrakstījumos Folkloras krātuvē. Interesanta ir statistika, cik šī pamatforma ir izplatīta prof P. Šmita pasaku krājumā, tādēļ sekos attiecīgās lappuses, sakārtotas pa apgabaliem, jo sīkāka reģistrācija aizjēmtu par daudz telpas.

Vidzemē tā beidzas 91 pasaka: I 258, 289; II 62, 191, 222, 227, 306, 370; III 32, 97, 113, 131, 168, 333, 377, 465, 490; IV 301, 389, 412, 440, 441, 458, 463, 470, 471, 474, 489, 503, 529, 534; V 219, 249, 315, 397, 446, 452, 457, 466, 467, 476; VI 34, 83, 87, 91, 116, 126, 352, 374, 404, 410, 430, 431; VII 121, 474; VIII 58, 83, 417; IX 27, 63, 94, 140, 142, 179, 210, 296, 324, 404, 423; X 139, 272, 288, 294, 298, 350, 366, 411, 518; XI 159, 162, 187, 325; XII 59, 142, 243, 290, 313, 349, 372, 374, 430; teikās: XIV 316; XV 54, 74, 480. Verba forma: indikātīva tagadne 11 reiz, pagātne 19, relatīvais mods tagadnē reiz, pagātnes aktīvais divdabis 64 reizes (Le Gr 767. §), pie kam atzīmējams, ka pēdējā forma dominē arī citādi Vidzemes pasakās.

Kurzemē — 34 pas.: I 314; II 464, 475; III 51; IV 156, 525, 542; V 64, 243; VI 88, 129, 315, 330, 344, 413; VII 226; VIII 40, 148, 324, 464, 490; IX 102, 149, 229, 347, 520, 541; X 154, 221, 262, 545; XI 22, 257; XII 461;

XIV 493. No tām: 4 tagadnē, 23 pagātnē, 1 relatīvais mods tagadnē, 7 ar pagātnes divdabi.

Zemgalē — 67 pas.: I 262; II 253, 352, 358, 445, 470, 480; III 134, 218, 253, 280, 341, 402, 492; IV 347, 381, 452, 478, 488; V 36, 39, 76, 264, 336, 434; VI 13, 149, 304, 347, 378, 418, 483; VII 429, 457, 467, 478; VIII 16, 89, 90, 157, 214, 244, 257, 265, 272; IX 86, 141, 208, 281, 291, 298, 333, 363; X 150, 238, 264, 352, 425, 473, 536, 556; XI 249, 294, 390; XII 72, 147; — XIV 527. Tagadnē — 23, pagātnē — 23, pag. divdabis — 22 reiz.

Latgalē — 90 pas.: II 157, 210, 214; III 42, 319, 484; IV 207, 276, 286, 342, 371, 376, 410, 535, 537; V 47, 92, 113, 136, 266, 279, 307, 357, 439, 482; VI 45, 221, 364, 392; VII 162, 169, 182, 187, 188, 249, 289, 399, 434, 438, 467, 486, 489; VIII 31, 49, 51, 68, 101, 167, 225, 249, 274, 293, 404, 439, 481; IX 33, 48, 51, 162, 176, 273, 405, 435, 445, 454, 544; X 140, 143, 144, 253, 265, 380, 405, 499, 506, 525, 544; XI 99, 164, 206, 270, 277, 342, 416; XII 52, 190, 207, 288, 354, 441; — XIV 132, 383; XV 207. Šeit tikai tagadne — 35 un pagātne — 57, kādos laikos arī mēdz biežāk stāstīt Latgales pasakas, bet pagātnes divdabis tik reiz.

Reti gadās, ka pats varonis pasakas beigās pasaka: „No šās dienas nu mēs dzīvosim laimīgi.“ X 285 Blomē.

Dažkārt adverbu „laimīgi“ aizstāj tā paša vārda adjektīva forma, kā: IV 461 V¹⁴); V 479; VI 403 L; VIII 62 K, 106 L, 268 K, 373 K; IX 55 L, 370 K, 418 Z, 429 L; X 515 V; XII 108 Z, 128 V; XIV 175 L, 192 L, saskaņojot to ar teikuma subjektu kārtā un skaitlī. Tā ir maza novirzīšanās no pamatformas.

Verba „dzīvot“ vietā sastop arī formas no „būt“: II 398 Z, 408 Z; III 326; VIII 169 L; IX 87 V; X 211 L, 375 V.

Vēstījumam „dzīvo laimīgi“ var sekot vēl daži paskaidrojumi vai cita kāda beigu formula. Ja stāstītājs iepriekš aizmirsis pateikt par soda piespriešanu un izpildīšanu ļaundarim, tad to dara tagad (piem.: II 86, IV 345). Var būt kāda ziņa par blakus personām (V 480, VIII 14), par valsts valdīšanu (VII 217, VIII 392), par vecā ķēnina nāvi un tā pēcteci (II 493, III 312), kāds paskaidrojums, novēlējums (V 235, 480; VIII 379). Var pievienot formulu, ka pasakas varoņi dzīvo vēl šodien (II 378 L; III 416 V, 441 V, 454 L; VI 89 K, 384 V; VII 224; IX 326 V, 346 V; X 227 V, 349), ka pasaka galā (VIII 23 V).

Bet bieži pasaku stāstītājs neapmierinās ar vienkāršo vēstījumu un iztēlo savu varoņu laimi tālākā dzīvē pēc iespējas lielu un pilnīgu. Gradācijas veido ar tā paša vārda atkārtojumu un vārdu „jo“, ar saikli „it“ un dažādiem adverbiem, pie kam „laimīgi“ paliek arvien pozitīvā. Visvairāk sastopams „dzīvojis ļoti laimīgi“ (piem.: II 259), sevišķi Zem-

¹⁴) Turpmāk saīsinājums V aiz signatūras rāda, ka pasaka uzrakstīta Vidzemē, K — Kurzemē, L — Latgalē, Z — Zemgalē. Latviešu folkloras krātuves materiāli atzīmēti ar LFK. Burts A. ar sekojošu skaitli rāda, kādam tipam pieder attiecīgā pasaka pēc A. Ārnes pasaku rādītāja.

galē; „laimīgi jo laimīgi“ (IV 13) — vairāk Zemgalē; „it laimīgi“ (VIII 398) — Kurzemē un Vidzemē; arī kopā ar citu vārdu — „izticis un it laimīgi“ VIII 361 K; „itin laimīgs“ II 216; „cīši laimīgi“ (IV 467) — tikai Latgalē. Retāki šādi adverbi: „labi laimīgi“, „ilgi laimīgi“ II 523 V, „varēn laimīgi“ IX 465 V, „brīnum laimīgi“ V 166 V, „bīš traki laimīgs“ III 31 V. Vēl biežāki par tikko minētiem ir divu (kādreiz pat triju) adverbu savienojumi, kas darināti no adjektīviem un ko parasti vieno saiklis „un“. Tie paplašina laimes jēdzienu ar citām cildenām īpašībām un pauž tautas uzskatus par laimīgu dzīvi vispār. Šo adverbīālo epitetu kombinācijas dažviet kļuvušas jau stipri konstantas, kas ļauj vieglāk tās atcerēties, tāpat to veicina vēl nedaudzo vārdu skaits. To rašanos ietekmējuši pasaku kāzu un dzīņu epiteti. Tā Zemgalē svin vairāk priecīgas vai varenas kāzas, Kurzemē — lielas, varenas kāzas, arī prieka dzīres, Vidzemē — lepnas, lieliskas, Latgalē — lielas, bagātas. Un arī otrs komponents laimei Zemgalē un Kurzemē biežāk ir prieks, Latgalē — bagātība. Mazāk vērojama otrāda darbība, bet gadās sastapt arī „laimīgas kāzas“ un laimīgi nodancotas kāzas (X 295 L).

Vispirms savienojumi ar „laimīgi“. Pēdējo vārdu pa lielākai daļai min kā otro. Retāk adverba formas vietā ir tā paša celma adjektīva vai substantīva forma.

„bagāti un laimīgi“ un otrādi ir Latgalei īpata izteiksme (gan 2× arī Kurzemē), ko vēl var pastiprināt adverbs „cīši“. Diezgan bieži arī saskaņots ar subjektu; var pievienoties adverbs „bezglīgi“. Ilūkstē un Vidzemes vidienā pāris gadījumos arī „laimīgi un bagāti“ un otrādi.

„priecīgi un laimīgi“, arī otrādi, pazīstams visā Latvijā, bet vairāk Kurzemē. Arī vienskaitļa nominatīvā. Lubānā ir pat triju vārdu savienojums: „laimīgi, priecīgi un saderīgi“ VIII 229 (pēdējais adverbs atkal īpats Latgalei). Substantīvi „priekā un laimē“, arī daudzskaitlī, — Vidzemē un visvairāk Zemgalē. 3 vārdiem Latgalē: „lēlā laimē, saderībā un prīcā“ VI 137.

„mierīgi un laimīgi“, arī otrādi, vai „mierā un laimē“ — visur, bet vairāk Vidzemē.

„labi un laimīgi“, arī paplašināts ar „cīši“, — biežāk Latgalē.

„laimīgi un saticīgi“, arī otrādi, — Vidzemē un Zemgalē. Arī Latgalē: „laimē un saticībā“ LFK.

„laimīgi un saderīgi“ — tikai Latgalē.

„ilgi un laimīgi“ — Zemgalē un Vidzemē.

Pa reizē sastop: „godīgi un laimīgi“ K, „mīli un laimīgi“ K, „laimīgi, mīlīgi“ V, „svāts un laimīgs“ L (LFK), „laimeīgs un vasals“ L.

Komparatīvs „laimīgāki“ atrodams tikai salīdzinājumā ar agrāko (piem.: „vēl laimīgāki kā līdz šim“ IV 97 V).

Var dzīvot arī „vienā laimē“ — Vidzemē; „laimīgu mūžu“ — vairāk no Vidzemes un Zemgales, ko var papildināt ar „jo“ (LFK: „ilgu

un sčastļīvu myžu“ no krievu счастливый); „laimīgas dienas“ — vairāk Zemgalē; „laimīgu dzīvi“ (maz).

Zemākas pakāpes jeb ārējās laimes notēlojums ir tais beigumos, kas min kā laimes pazīmes, ka nu mantas un naudas bijis pa pilnam (V 423), ka netrūkst ne lopu, ne mantas (VII 172 L), ka naudas netrūkst (VII 470), ka nekā netrūkst (IV 148, līdzīgi leišu Basanavičius II 318). Bet laimīgā dzīve var izpausties arī dažādās brīvībās un vaļībā, ka var ēst zelta ābolus un dzert vissaldāko vīnu (VI 182), dziesmas dziedāt un taisīt alu ar medu (VII 140, 19), medu ar degvīnu dzert (XIV 363, XII 339, 341), dzert degvīnu un ēst labus ēdienus (VIII 486). Tā kā visi pēdējie piemēri par dzeršanu nāk no Latgales, tad, domājams, tie radušies slavu pasaku beigumu ietekmē, kur diezgan bieži, vairāk atskaņu dēļ, sastop dzērienus, piem., Afanasjeva 94. nr.: „стали себе жить-поживать, добра наживать да медок попивать“. Bet Latgales stāstītāji var izcelt pasakas beigās arī tikumīgu dzīvi, ka dzīvo saderīgi, kā Dievam pieder (II 249, arī LFK), mīlestību, ka laulātie viens otru mīlo un žēlo (VI 275, IV 284) vai dzīvo, mīlodami un bučodami viens otru (IV 473), kaut gan tāds jūtu izpaudums nav mūsu pasakās parasts. Visā Latvijā populārāki ir iepriekš aplūkotie īsākie beigumi, kur nedaudz vārdos izkristalizējušās tautas patiesās un dziļākās domas par laimi, kas var arī klausītājos, sevišķi jaunajā paaudzē radīt pozitīvu atbalsi. Plaši laimes problēmu pēc sakāmvārdiem, parunām un tautas dziesmām aplūkojis P. Birkerts,¹⁵⁾ bet tā kā viņš mazāk izmantojis pasakas šai virzienā, tad sīkāk atzīmēju uzskatus par laimi mūsu pasaku beigumos.

Laiques vietā likti arī citi vārdi, kas izteic kādu no laimes īpašībām vai raksturo vispār cildināmu dzīvi un labus apstākļus. Tie var stāvēt vieni un var būt paplašināti.

Visbiežākais adverbiālais epitets verbālā izteiksmē pēc „laimīgi“ ir „l a b i“, kas iemīļots sevišķi Latgalē. Ja „labi“ biedrojas ar verbu „klāties“ vai „iet“, tad to sastop arī Vidzemē un Zemgalē. To pastiprina ar „l o t i“; ar atkārtojumu un „j o“ — „l a b i j o l a b i“, pēdējais visvairāk Vidzemē; „c ī š i“, kas var būt arī divkāršots, — tikai Latgalē. Tāpat no Latgales savienojumi: „(cīši) labi un boguoti“, „labi un mierīgi“, „godīgi un labi“. Var baudīt „labas dienas“ II 390 Z un dzīvot „labumā“ X 202 V.

Nākamais, kas arī vairāk teikts Latgalē, ir adverbs „b a g ā t i“, retāk „bagātīgi“. Jēdzienu pastiprina ar „l o t i“. Var būt arī kā adjektīvs. Savienojumā: „boguoti un mīrīgi“, „vasali, bogoti“ LFK, „slavena un bagāta“. Ar substantīviem: „pārpilnībā un bagātībā“ V; nozīmes ziņā šeit piederās vēl: „mierā un pārpilnībā“ V, „pilnībā un pieticībā“ L (LFK), „lielā pārticībā“ Z.

Tālāk seko „m i e r ī g i“, arī vairāk Latgalē. Pastiprina ar „l o t i“. Savienojumā: „(lūti) mīrīgi un sadarīgi“. Reiz arī „Dieva mierā“ Z.

¹⁵⁾ P. Birkerts, Latvju tautas dzīves gudrība. Pirmā daļa. Laiques problēma. Rīgā. 1937.

Vēl izplatīts „priecīgi“ L, V, ko pastiprina ar „cīši“ L. Arī kā adjektīvs „priecīgs“ L, K. Kā substantīvs: „vienos priekos“ Z.

Retāk „godīgi“ Vidzemē. Savienojumā: „gūdīgi i Dīva baideīgi“ L. Kā substantīvs: „lielā godā“.

Vairākkārt Latgalē „sadarīgi“, „saticeīgi“, citur savienojumi: „mīlīgi, saderīgi“ Z, „saticībā un mīlestībā“ V, „vislielākā saticībā un draudzībā“ Z. Vēl atzīmējami: „grezni“ V, K, „pilnībā un greznībā“ V (LFK), „krāšnumā un gražnumā“ L, „mīļi“ K, „krietni jo krietni“ K, „smuki, gleiši“ L, „cīši skaisti“ L, vulgārisms „zaļi“ V, L un „zaļas dienas“. Folkloras krātuvē no Kurzemes minēts arī „veseli“ un „sveiki un veseli“, no Latgales „vasali“.

Laimīga dzīve saistās tikai ar prieku, ne bēdām, ko arī daži pasaku beigumi pasvītā, kā nu dzīvo „bez bēdām“. Labo dzīvi attēlo arī salīdzinājumiem: dzīvo „kā kungs“, sevišķi Latgalē, „kā pats (lielais) kungs“ K, L, „pa kungu kārtai“ V, „kā bagāti kungi“ L (LFK), „kā bajāri“ Z (LFK), „kā (pats) ķēniņš“ V, K, L, Z, „kā baloži“ K, V, „kā pa peles ausi“ V.

Pasaku varoņu izpelnītā laime nav vienas dienas laime, bet tā turpinās ilgi un nereti ilgst līdz mūža galam. Jau vienkāršais beigums „un dzīvo laimīgi“ ļauj iedomāties, ka pasaku varoņi dzīvo šādu dzīvi neaprobežotu laiku un, varbūt, tā pat nekad nebeidzas. Bet diezgan bieži stāstītājs pats piebilst, cik ilgi viņi tā dzīvo. Var dzīvot „ilgi“, „ilgi, ilgi“ Z, „ilgi jo ilgi“ V, Z, „vēl ilgi“ V, K, L, „labi ilgi“ L, „daudz gadu“ V, „(vēl) ilgu gadu“ V, L, „ilgu laiku“ V, „visu laiku“ L, „ilgu mūžu“ V, „laimīgu mūžu“ V, Z, K, „(visu) savu mūžu“ L, Z, K, „visu mūžu“ K, V, „mūžu“ L, V, „laimīgu dzīvi“ L, V, „laimīgas dienas“ V, „baltas jo baltas dienas“ K, „dažu dienu“ Z, „zaļu dienu“, „līdz sirmiem matiem“ L, „līdz sirmam vecumam“ V, „līdz krietnam vecumam“ V, „līdz lielam vecumam“ V, K, „līdz mūža vakaram“ Z, „līdz mūža galam“ Z, V, L, „līdz (sava) mūža beigām“ K, „līdz pat savai miršanai“ V, „līdz nāves brīdim“ K, „līdz (pašai) nāvei“ L, V, Z, „līdz kapam“ L, „līdz kapa malai“ Z; ar palīgteikumu: „kamēr tie mirst“ V, K, „gaididams, kamēr pats Dievs viņam sūtīs nāvi“ VII 324 L. Ilgu mūžu liecina arī tas, ka piedzīvo „bērnus un bērnu bērnus“ IV 270 K, X 232 K. Te var salīdzināt ar Vecā Stendera 60. stāsta beigumu: „Un tie mīļojās savā starpā sirsniņi līdz galam un dzīvoja augstā laimē un godā, bērnus un bērnu bērnus redzēdami“.¹⁶⁾ Sentimentālisms mūsu pasakas maz ietekmējis, vienīgi dažas jaunākas Latgales pasakas min mīļošanu vārdā. Epitetu „augsts“ mūsu pasakas nemēdz laimei piedēvēt un nav tā tad sekojušas Stendera paraugam, bet saskaņa ir ar beiguma pēdējo daļu.

Latgalē, vairāk Rēzeknes un Ludzas apriņķī, sastop beigumā „dzīvo laimīgi“ (var būt arī cits adverbs, retāk tikai verbs) iestarpinātu vārdu „t a g a d“ (piem.: V 155, 285, 306, 321, VIII 296; gadās arī Vidzemē: II

¹⁶⁾ Stender, Pasakas un stāsti. Jelgavā. 1789. 310/311. lp.

68, XIV 327), kas neattiecas uz tagadni, bet ir tikai stila forma un nozīmes ziņā saskan ar šim beigumam biežāk piesprausto „nu“, sevišķi citos apgalbos. Tas radies stāstītājam pasaku stāstot tā, it kā tā notiktu pašlaik, un gribot izcelt brīdi, kad sākas laimīgā dzīve. Vispār, šās dzīves sākuma moments beigumos daudzkārt atzīmēts, izsakot to arī vārdiem: tad (tas ir pēc ļaunā uzvarēšanas un kāzām), pēc tam, no tā laika, no tā brīža u. c.

Daļa latgaliešu pasaku beigumu atšķiras arī frazeoloģijā, parastā „dzeivoj“ vai „dzeivuoja“ vietā liekot „suoka dzeivuoit“ (piem.: IV 373, 401, 473), kas saskan ar krievu „стали жить“, tāpat ar Ludzas igauņu pasaku „hakkas elama“. Kā verbu „dzīvoja“ dažreiz aizstāj verbs „valdīja“ (kad pasaku varonis kļuvis par ķēniņu, tad viņa dzīves laiks ir tikpat ilgs kā valdīšanas), piem.: II 166 K, 344 K, VI 377 V, tā arī Latgalē var beigt pasaku: „suoka valdeit“ VIII 295, VI 367. Gadās sastapt arī abus verbūs reizē: „dzeivoj un valdej“ VII 50, V 502 L. Retāk par „sāka“ ir infinitīvs „dzīvot“ kopā ar „varēja“ III 356 Neretā, V 245 L un „palika“ III 299 L, VII 136 L, IV 340 Z.

Priedēklis verbam „dzīvot“ apskatāmā formulā ir pievienots samērā reti, un tikai tad, ja verbam seko laika adverbs, kas norāda ilgumu. Biežāk ir „nodzīvoja“ (vairāk Smiltenes apkārtnē, piem., VII 413, bet arī citur — VII 244 Z, IX 81 L) un „sadzīvoja“ (II 177 Z, III 24 K, V 289 V). Reti „uzdzīvoja“ VIII 118, „aizdzīvoja“ I 302 L. Savdabīgs, bet maz izplatīts ir priedēklis „pie-“, ko pieliek tikai verba atkārtojumā: „dzievā... piedzievā lielu vecumu un bērnu bērnus...“ X 232 K (vecs uzrakstījums), kam līdzīgs IV 270 K (1893. g. publicēts), bet krievu beigumu rotaļu ar šā verba priedēkliem atgādina Ludzas pasakas nobeigums „Un tagad jī lobi dzeivoj un laimi pīdzeivoj“. VIII 53 (un krievu „жить-поживать, добра наживать“). Verba atkārtojums arī šādā Ludzas beigumā: „un pēc kuožu suoka dzeivuoit un tagad dzivoj laimīgi“ IV 279 (sal. ar baltkrievu Romanova 192. lp. „Ну, и стали жиць поживаць, и цяпер живуць“), kur adverbs „tagad“ laikam tomēr nav attiecināms uz tagadni. Verba „dzīvot“ atkārtojums indikātīva vai relātīvā moda formā (pēdējā tagadne vairāk Smiltenes novadā) rōdas arī, ja šai vienkāršai formulai pievieno otru formulu par dzīvošanu līdz šai dienai, ja pasakas varonis nav jau nomiris: I 302 L; II 378 L, 523 V; III 192 L, 416 V, 441, 454 L; IV 142; VI 89 K, 384 V, 419 V; VII 224 K, 296 Z, 351 V, 402 L; IX 259 V, 326 V, 346 V; X 227 V, 349 V; XII 286 V. Vēl pieminami Uļanovskas Viļānos uzrakstīto pasaku beigumi (pasakas publicētas 1895. g.), kur verbs līdzīgi indikātīva formā atkārtojas un ziņo, ka „i da šū laika dzeivoj“ (III 450, 481; IV 315, 508; V 153; VII 166; IX 156, 279, 410).

Tautas pasakas mīl kāpinātu izteiksmi. Kādreiz, varbūt, pat sense nos laikos, stāstāmais notikums noticis, bet tā radītās pārmaiņas vai gala iznākums pastāv vai turpinās vēl tagad. Jo kas viena mūža ilgums vai aizjūras tālums pasaku brīnumvalstī? Pat nāve uzvarama un debess aizsniedzama! Un kādēļ gan lai iemīlēto varoņu laime neturpinātos līdz šai-

dienai un ļaunais vēl neciestu sodu? Ja kas sākts darīt, tad to dara vēl šodien. Ja kas nav zināms, tad to nezina vēl šodien.

Dažreiz stāstītājs ļauj vaļu savai fantāzijai jau kāzu tēlojumā (piem.: IV 483, VI 27 Z), tomēr līdz šaidienai kāzas svin ļoti reti (piem., VI 283 V: „Nevarot zināt, vai vēl nedancojot“ un Grimm 38. nr.: „und wenn sie nicht aufgehört haben, so tanzen sie noch“). Turpretim apliecinājums, ka pasaku varoņi „dzīvo vēl šodien“ vai „dzīvo vēl šodien laimīgi“ (arī citi adverbiālie epitēti), ir daudzkārt sastopams (piem.: II 46 Z, 336 Z, III 345 V, 426 L, 478 L, VIII 188 K), bet neparastāki, ja apgalvo, ka viņu bērni vēl tur dzīvo (VII 160, X 437 L). Laika adverbu „šodien“ var aizstāt „tagad“ (III 122 L, 158 V, VIII 223 K), „šobaltdienū“ vai „līdz (L. arī „da“) šai baltai dienai (II 456, III 301 L, VIII 352 L), kas biežāk, bez tam vēl Latgalē — „leīdz“ jeb „pašai dienai“ (III 242, 292), „dašū laika“ (V 426), „līdz šim“ (II 187, III 423). Tāpat līdz šaidienai var turpināties citas darbības, kā: laimes meklēšana (IV 98, III 316), gulēšana (V 109), sods (IV 149, V 198), nezināšana (V 41, 268; arī leišu M. Tautosaka III 21). Līdzīgi dažviet beidzas arī dzīvnieku pasakas (I 198, 330, 331, 350 L), joku pasakas (XI 74, 112, 279, XII 67, 68, 329) un teikas (XIV 53, 496). Apgalvojuma drošību var mazināt iesprausts „varbūt“ vai „laikam“. Šeit pievienojami arī aitioloģisko pasaku beigumi, kas vēstī, ka attēlotā gadījumā notikusī pārmaiņa arvien vēl pastāv (piem.: „No tā laika lapsām esot balti astes galiņi“ I 150, „Bet vepris līdz šai baltai dienai nevar vēl aizmirst savas saimnieka dienas, jo tikko tam ķeras klāt, viņš tūlīņ saukšus sauc: „Kur vīri? Kur vīri?“ I 251). Arī joku pasakās ir savi izskaidrojumi, kādēļ tas tā noticis („Nū tū laika vusi puikas nū valla bīdas.“ XI 87, 180, 369).

Par formulu kļuvis teiciens: „dzīvo vēl šodien, ja nav miris“, kas pazīstams visā Eiropā un iemīlots arī mūsu pasakās (I 302 L; II 130 V, 174 V, 216 V, 252 V, 362 K, 465 L, 523 V; III 192 L, 193 L, 214 Z, 225 V, 225 V, 388 V, 416, 441, 454 L, 457 L, 499 L, 500 Z; IV 78 V, 142, 478 V, 480 V, 520 L, 543 L; V 50 Z, 387 K, 469 V; VI 89 K, 94 K, 273 V, 384 V, 419 V; VII 58 V, 224, 296 Z, 313 V, 351, 356 K, 402 L; VIII 76 V, 77 K, 100 L, 176 V, 193 Z, 322 K, 357 V, 375 V, 415 V, 425 Z, 492 L; IX 130 V, 138 V, 146 V, 147 K, 157 L, 259 V, 274 L, 326 V; X 226, 227 V, 228 V, 237 Z, 287 V, 349 V, 399 L; XI 98 V, 142 L, 159 K, 160 V, 244 V, 365 L; XII 286 V, 316 L, 384 K; XIII 61 Jēkabpilī; XIV 503 L). Lielākais skaits piemēru ir no Vidzemes, bet netrūkst to arī no citiem apgabaliem. Ieskatoties Folkloras krātuves materiālos, bija jākonstatē, ka formula populāra arī jaunākos uzrakstījumos, sevišķi Latgalē. Pamatveids šai formulai ir jau minētais, kas saglabājies pasakās ar labu stilu. Tāpat kā citur, tā arī te atrodam novirzījumus vai paplašinājumus, gan nelielus. Dažos gadījumos nosacījums ir likts priekšā (kā, piem., vācu pasakās). Latgalē koncentrēto formulu vēl var saīsināt, atmetot vārdiņu „vēl“, kas parasti ir vienmēr, vai pēdējo aizstāj ar saikli „i“ resp. ir, bet bieži

arī patur „vēl“. Ka apgalvojums tikai paticams, liecina „varbūt“ (sevišķi Latgalē un Vidzemes austrumos) vai „laikam“ iespraudums. Nosacījuma verbam var pievienot priedēkli „no-“ (biežāki Smiltēnē, Vidzemes austrumos, Latgalē, bet gadās arī Nīcā un Ūziņos). Nosacījumā sastopami papildinājumi. Tā smiltēnieši mēdz teikt: „ja vie jau neesot no liela vecuma nomiruši“, kas ir visgaŗākā forma, jo te vēl klāt pielikti „vien“ un „jau“; Džūkstē un Pienavā iesprauŗ „pa to starpu“, Vidzemes austrumos — „tik(a i)“, Latgalē — „v a k a r“ (pa piemēram arī no Ozolu pag. un Gulbenes), kas ņo beigumu jau padara par joku. Folkloras krātuves materiālos redzam, ka ņis „vakar“ jau plaŗāk izplatījies pa Vidzemi un Zemgali. Grenŗos pat tā vietā ir „ŗorīt“ (LFK 176, 614) un Gaigalavā papildināts ar „ap itū laiku“ (LFK 740, 6416).

Ludv. Vēbers apskatāmo formulu atzīst par vispār joku pasakām raksturīgu, jo ar to beidzoties pomerānieŗu joku stāsti.¹⁷⁾ Mums tā vairāk atrodama nopietnās pasakās, kaut ir arī joku pasakās. Laikam gan zināms humors slēpjas ņai frazē, bet viss jau atkarājas no tā, kā to pasaka. Citādi Vēbers tomēr ir tais domās, ka beigu formulas joku stāstos neŗūtas īstā vietā.¹⁸⁾

Tautas stāstītāŗi nereti ņo beigumu parafrazē: „valdot ir ņodien, ja neesot miruŗi“ III 433 K, VI 387 L, 429 V (sal. ar leiŗu Basanaviŗius I 52: „o jei jis nenumirē, tai dar ņendien bevaldo“, arī I 229, 234, IV 93, un igauŗu Kreutzwald 153. lp.: „kus ta ehk praegu veel valitseb, kui surm teda ei ole puhkama viinud“¹⁹⁾), „kaŗ vēl ņodien, ja nav miris“ II 237 K. „tā vē ņās abas div braukāŗot, ja vie jau no liela vecuma neesot nomiruŗas“ V 309 V, 311 V, „Tai varbut jŗ (suns ar kaŗi) vēl tagan dzeiŗoj, ka vēl nanŗspruoga un kauŗy jŗs nasapyva“ VII 139; arī jokos: „un muŗķits vēl ņodien bēŗēs mieloŗas, ja nava pārbraucis mājā“ XII 397 V, dzīvnieku pasakās (I 247 L) un teikās (XV 120 L, 124 L), tikai mazākā skaitā.

Apskatītiem beigumiem vīslīdzīgāki ir leiŗu pasaku beigumi. Arī tur verba „dzīvot“ indikātīva pagātni un tagadni vairāk apzīmē ar adverbu „laimingai“ (gadās arī „laimingas“), kā priekŗā vēl var stāvēt „labai“ vai „ilgai“, bet saiklis „ir“ to var vienot ar „linksmai“, „turtīngai“ (pēdējā vietā mums izplatītāks ir „bagāti“), „ilgai“. Otrs bieŗāk sastopamais adverbs ir „graŗīai“, ko var pastiprināt ar „labai“ un savienot ar „ilgai“ un „draugystēj“. Mŗsu pasaku beigas skaistumu tā neizceŗ. Mazāk izolātīti ir: „gerai“, ko var papildināt ar „labai“ un „santaikoŗe“; „turtīngai“, ko savieno vēl ar „ramīai“ (mums te „mierīgi“) un „dailīai“; „linksmai“; „ramīai“; „dailīai“ un reti „bagotai“. Substantīvi leiŗiem te vēl mazāk sastopami kā mums. Pasaku varoŗu laimīgo dzīvi var pavairot daŗos gadījumos verba priekŗā liktais pronomens „sau“, jo nu viņi tāŗāk var dzīvot tikai sev. Daudz bieŗāk ņis pronomens krievu beigumos („себе жить“),

17) Ludw. Weber, Māŗchen und Schwank. Kiel. 1904. 75. lp.

18) Ibid. 14. lp.

19) Latviski: kur viņŗ varbūt vēl tagad valda, ja nāve viņu nav atpūsties vedusi.

arī kādā Latgales pasakā. Laiku, cik ilgi dzīvo, apzīmē līdzīgi mums: „ilgai“, „labai ilgai“, „ilga laika“, „per ilgus metus“, „daug metu“, „iki mirties“, „iki smerties“, „iki kol nenumirē“, „iki pabaigai dienu (gyvenimo) savo“. Tāpat ļoti bieži darbību turpina līdz mūsu dienām. Darbības turpinājumu jau izsaka adverbs „dar“ (tikpat bieži kā mūsu „vēl“), kā arī dažkārt verbam pievienotais „tebe-“. Līdzīgi arī parastākie laika adverbi: „dabar“ (atbilst mūsu „tagad“), „šandien“, retāk „po šiai dienai“, bet trūkst šeit latviešiem iemīlotā un īpatnēji epiteta „balta“, ko bieži sastopam mūsu pasaku beigumos („dzīvo vēl šo baltu dienu“). Tāpat kā mums var aizrādīt, ka pasakas varoņa bērni, vai bērnu bērni, vai vispār viņa cilts, varbūt, vēl šodien tur dzīvo (Basanavičius III 57, 195). Tāpat īsākai formulai „laimīgai gyveno“ pievieno arī garāko: „ir dabar tebegyvena, jeigu nenumirē“ Bas. II 176, I 188, Bas. Iš g. 1. v. 253. Adverbiālais epitets iespējams pēdējā formulā (Tiž 2 249), tomēr jāatzīst, ka tā ir ļoti stabila. Izskatītos krājumos tā uzrāda tikai niecīgas pārmaiņas. Pirmais verbs parasti bez priedēkļa, bet vienā piemērā arī „be-“ (Bas. I 80), kas līdzīgi „tebe-“ apzīmē darbības turpinājumu. Nosacījumā jaunākos uzrakstījumos iesprausts „tik(tai)“ (Tiž 2 249, 253, mūsu „tikai“). Nosacījuma verbs arvien ar priedēkli „nu-“ un indikātīva pagātnes formā, bet mums darbības nobeigumu panāk ar salikto perfektu (ja nav miris), kam tikai dažviet pievieno „no-“.

Krieviem parastākie beigumi ir jau citētie, kuriem bieži seko vēl kāda cita beigu formula. Krievi ir ļoti iemīlojuši atskanotas beigas, un tā arī atskaņas kļūst par noteicējam vārdu izvēlē un saistījumā. Līdzās laimei izceļ labumu. Adverbiālie epitēti, liekas, nav sevišķi izplatīti. No tiem mināmi: счастливо, богат и счастлив, во всяком добре и счастье, хорошо и корā ar долго, дружно vai здраво, богато, добро, ладно, милостиво, в добром здорovyи и благополучии. Tie laikam ietekmējuši dažu latgaliešu adverbu izplatību, jo Latgalē vairāk kā citur ar „dzīvo“ biedrojas „labi“, „bagāti“, „saderīgi“. Dažreiz noteikts arī dzīvošanas ilgums. Dzīvo ilgi, daudz gadus, visu mūžu, vēl tagad (piem.: да и теперь живут вместе, да и нас переживут — Капца 9, retāk: теперь еще живут, коли не умерли — Afanasjeva leģendās I 189).

No poļiem atzīmējams: „Jezeli jesce zvjē, to się dobre ma.“ Materyały 182, 206, ko 159. lp. turpina: „a jak pomarli, to ich ziemia juz zjadła“. „Vakar“ iespraudums šai formulā laikam nav svešs arī poļiem, jo to pazīst poļu kašubi: „A to dwóje mlódech jesz pó dzis dzenj żeja, jedza, pija e se cieszā, jeszle vczero niezdechle“ Erben 30., 34. nr.

No igauņiem salīdzināšanai pieejamais pasaku krājums nebija visai liels, un arī beigu formulu tur bija samērā maz. Igauniem tāpat pazīstama laimīgā dzīve: „õnnelikult surmani elas“ (dzīvoja laimīgi līdz nāvei) Kreutzwald E. e. j. 40. lp., „elasivad mõlemad õnnelikult elu otsani“ (dzīvoja abi laimīgi dzīvi līdz galam) 190, „õnnelikult ja rahuga veel mõned aastad“ (laimīgi un mierā vēl dažus gadus) 125, 105, „ja elanud

siis ūieti uhkeste ja toredaste" (un dzīvojuši tad patiesi lepmi un vareni) Tērbatas apg., Jōgever 48, „herrlich und in Freuden“ Stern 143. nr. Tā tad līdzīgi mums lietā adverbālā nozīmē „mierā“ un „priekos“, tāpat arī vāciem. Darbība var turpināties arī līdz mūsu dienām. Ar garāko formulu ir tikai daži piemēri. Pilnīgi ar mūsu parasto formu saskan M. Eizena Dago salā uzrakstītās pasakas beigums Šterna tulkojumā (122. lp.), kur vienīgi nosacījums pa priekšu, bet Kreicvalda pasakās atrodami beigumi atšķiras ar debitīva formu (darināta ar verba „pidama“ palīdzību): „Kui ta veel ei ole surnud, siis peab ta tēnapāāv alles elama“. (Ja viņš vēl nav miris, tad viņam vēl šodien jādzīvo.) E. e. j. 45. lp., tāpat „kus ta praegu veel peab elama“ (kur viņam vēl tagad vajag dzīvot) ib. 92. lp. Nosacījuma verbs darināts tāpat kā mūsu formulā (ja nav miris). Bet daudz biežāk beigu formulas sastopamas Ludzas igauņu pasakās, kas, varbūt, skaidrojams ar kaimiņu ietekmi. Parastākās no tām: „sāal nad elavad, elavad tēnagi veel“ (tur viņi dzīvo, dzīvo vēl šodien) Kallas 224. lp., kas līdzīga Uļanovskas Viļānos uzrakstītai pasaku beigu izteiksmei ar verba atkārtojumu; „hakkas elama, elab nūūdgi veel“ (sāka dzīvot, dzīvo vēl tagad) 251, kas atkal saskan ar Latgalē daudzkārt dzirdamo „sāka dzīvot“ un krievu „стали жить“. Dzīvo labi, sekmīgi, pārpilnīgi, bez rūpēm. Lapu pasakas atkal min laimīgu, labu un ilgu dzīvi. Ostjaku pasakās parasts beigums ir „Nun leben sie in Glück [und] in Wohlstand“, kam vēl var pievienot „bis heute“ (īsti „bis jetzt“) 244, 308. Līdzīgi somu pasaku beigumi, diemžēl, materiālu trūkuma dēļ nav zināmi.

Vācu Grimmu pasakās ar dzīvošanu saistās šādi adverbi: visvairāk „vergnügt“ (gan viens, gan kopā ar citiem) un „glücklich“, arī „in ungestörtem Glück“, „in (aller) Glückseligkeit“, „ruhig und glücklich“, „glücklich und vergnügt“, „zufrieden und glücklich“, „in Glück und Frieden“, kā arī mums sastopams; „in (lauter) Freuden“ (kāzas svin „in grossen Freuden“), arī „in Freude“; „in Ruhe und Frieden“; „in Frieden und Seligkeit“ („beherrschen“ — 89. nr.); „in aller Herrlichkeit“, „recht vergnügt un herrlich un in Freuden“ 196. nr.; „vergnügt, still und fromm“; „es ging ihnen wohl“ 85. Dzīvo „lange“, „lange Zeit“, „noch lange Jahr“, „so langē es Gott gefiel“, „bis an ihren Tod“, bet visbiežāk „bis an ihr (seliges) Ende“, ar citu verbu „erreichten... ein hohes Alter“ 17. Līdzīgi arī mūsu beigumos. Iespējams, ka pasaku varoņi vēl dzīvo: „ob sie noch leben, das steht bei Gott“ 76, „werden sie ja wohl noch auf den heutigen Tag leben“ 94, bet garākā formula pilnīgi tikai reiz: „und wenn sie nicht gestorben sind, leben sie noch“ 51. Tā visvairāk esot izplatīta Ziemeļvācijā (Petsch, Form. Schlüsse. 42. lp.). Rītprūsijā atrodam arī mums līdzīgu isāko formulu: „leben vielleicht noch heute“ Lemke II 242. Arī zviedri bieži daudzina laimīgu un labu dzīvi. Zviedri parasti izteicas diviem verbiem: „leva de och må väl ännu i denna dag“ (viņi dzīvo un jūtas labi vēl šodien) Hyltén 69, 380. Dzīvo: „lyckligen“ (adv.) vai „lyckliga“ (adj.), „nōjda och lyckliga“ (apmierināti un laimīgi), „lyckligt och väl“, „glada och lyckliga“ (priecīgi un laimīgi), „i frid och lycka“

(mierā un laimē), „bra“ (labi), arī „ganska bra“ (visai labi), „i stor glädje“ (lielā priekā), „med fröjd och glädja“ (līksmē un priekā), „redligt och i störste sämja“ (godīgi un ļoti lielā satiecībā), „fria för all sorg“ (brīvi no visām rūpēm). Tā dzīvo ilgi, visas dienas, daudzus, daudzus gadus, līdz savai nāvei, vēl šodien. Pazīst arī gaļāko formulu: „och om de icke äro döda, leva de och må väl ännu i denna dag“ Hyltén I 69, tāda pati norveģiem: „og ere de ikke døde, saa leve de endnu“ Asbjørnsen I 162, dāņiem Grundtvig I 45. Arī citas darbības var turpināties līdz šaidienai, ja nav jau beigušās, piemēram, kāzu svinēšana: norveģiem Nord. Volksm. II 90, 125, 304, dāņiem Grundtvig II 44. lp., Grimm 38. nr., ungāriem Rona-Skl. 35. lp., mūsu VI 283 u. c. Tāpat dāņu pasakas daudzina ilgu un laimīgu dzīvi; vēl dzīvo vareni un priekos, līksmi un apmierināti. Līdzīgi arī īslandiešiem: „lebten glücklich und lange“, „gewonnen Kinder und Nachkommen“ Isl. Volksm. 45 (var sal. ar mūsu IV 270, igauņu Kreutzwald E. e. j. 173), „Vielleicht leben sie noch, vielleicht sind sie auch schon gestorben“ 246. lp. Angļiem bieži: „And the lived ever after happily“ (Handwörterbuch d. d. M. II 164).

Aizvadīt pasakas varoņu dzīvi līdz mūsu dienām ir jaunāko laiku pasakās iemīļots paņēmieni, turpretim, piemēram, viduslaiku pasaku krājumā „Gesta Romanorum“, kam bijusi liela loma pasaku izplatīšanā, minētas tikai dzīves beigas (beidza, retāk dzīvoja, savu dzīvi mierā, svētlaimībā vai labklājībā), tāpat arī krājumā — A. Wesselski, Märchen des Mittelalters (Berlin, 1925).

Savrup stāv beigumi, kur stāstītājs nožēlo, ka mūsu laikos vairs tā nav: „Ļoti žēl, ka mūsu dienās vairs nav tādas brīnumplatmales.“ VI 343 Smiltēnē (gluži tāpat igauņiem: „Vāga kahju, et meie päivil niisugust kübarat kuskil enam leida ei ole.“ Kreutzwald E. e. j. 100; sal. arī ar vācu Grimmu pasaku 179. nr.).

2.

„Visas mūsu dienu pasakas pie kultūras tautām ir ar stingri morālisku saturu,“ aizrāda prof. P. Šmits.²⁰⁾ Kā stāstītājs, tā klausītājs pasakas beigās jūt lielu gandarījumu, ka blēdis sajēmis sodu un drošsirdīgais varonis uzvarējis un dabūjis atalgojumu, ka „nu bija viss atkal labi“ (VIII 263 Z, 146, II 499 Z, IX 188 Z). Dažkārt stāstītājs pievieno pasakai galā kādu piemērotu sakāmvārdu vai zīmīgu izteicienu. Ar to šis beigums kļūst it kā par pamācību vai aizrādījumu un viss notikums par paraugu, kā vajag vai nevajag darīt. Tas darīts tomēr neuzbāzīgi, bez tieši redzama didaktiska nolūka. Sliktus paradumus stāstītājs nevēlas cildināt. Visam ir savs mērs. Kailas pamācības pasaka nemīl. Arī Bolte izsakās, ka laba mācība nav pasakas mērķis, bet tā izaug viegli no tās, kā labs auglis no vesela zieda bez cilvēku palīdzības.²¹⁾ Jau Bazils arvien mēdzis beigās

²⁰⁾ Latv. pas. un teikas I, 67. lp.

²¹⁾ Anmerkungen IV, 25./26. lp.

piemētināt sakāmvārdus, un Però (Perrault) regulāri beidzis ar atskaņotu morāli. Un tāpat Vecais Stenders pievienojis savām pasakām it gaŗas pamācības.

Labi raksturo notikuŗo vai ietveŗ sevī visa stāstījuma jēgu šādi sakāmvārdi un parunas pasakas beigās:

„Āre, tā iet, kad grib tīšām brāli pazudināt!“ II 106 Nogalē.

„Un tā vienmēr taisnība uzvar netaisnību.“ IX 43 Pustiņas pag.

„Tā izrādās, ka kunga sievai bijusi taisnība, ka katram cilvēkam vajag mācēt savu darbu.“ VI 308 Eglūnā.

„Lai Dīvs dūd kotram tai dzeivuot!“ V 235 Pustiņas pag.

„Redz, kai izzadevja buorenītei!“ VI 200 Domopolē. — Te prieks par labā uzvaru.

„Un skat, tā viņš iekļuva un iekļuva, kur gribēja.“ X 90 Ērgļos. — Neatlaidības panākums.

„Gāzi taisno deviņas reizes; deviņas reizes tas tomēr uzcelsies!“ V 119 Vircavā.

„Še nu tev! Ko meklēja, to dabūja.“ IX 463 Lielvārdē.

„Tā ar palika. Kas dzirdēja, tas pelnīja. Kas gulēja, tas zaudēja.“ IX 447 Nogalē.

„Ko visu nauda nedara?“ IX 471 Džūkstē.

„Kas darīts, tas padarīts.“ V 417 Ikšķilē.

„Kā mīts, tā izmīts!“ X 41.

„Kaida dzeive, taida nuove.“ X 108 Eglūnā.

„Dīvjeŗs dūd dzeivējam, na tam cīma skaudējam.“ V 450 Varakļānos. — Tautas dziesmas formā.

„Kai Dīvs nūsprīdjs, tai i nūtyka.“ X 415 Viļānos (sal. leišu: „Mat, taip Dievas jam nulēmē.“ M. Tautosaka IX 213).

„Ko Laimiņa nolēmusi, tam jāizpildās.“ X 467 Džūkstē.

„Kaķim kaķa tiesa: paņem aiz astes, pārsvieŗ pāŗ sētu.“ VII 149 Ozolnieku pag.

Samērā vairāk šādu beigumu dzīvnieku pasakās, kas jau no seniem laikiem izmantotas līdzībām un pamācībai:

„Muļķim labas dienas neder.“ I 194 Dzirciemā.

„Tāda ir pasaules alga!“ (t. i. nepateicība) I 278 Džūkstē, bet Vecais Stenders savās „Pasakās un stāstos“ (2. izd. Jelgavā, 1789) 26. stāstu par vilku un dzērvi, kas ir Aisōpa pasaka, beidz: „Nepateikšana ir tā alga, ko pasaule maksā.“

„Gudram i gudra nalaime.“ I 383 L.

„Nu lācis izsaucies: Uja, vairāk plīst nekā dzīst.“ I 271 Smiltēnē. — Atskaņots beigums, kas ir ļoti reta parādība mūsu pasakās.

„Vēl tagad mēdz teikt uz dusmīgiem cilvēkiem: Krūzīt, krūzīt, es pa jokam, tu no tiesas.“ I 182 Vilcē. — Tas ir lapsas lūgums krūzei, lai to atsvabina; pats lūgums liekas trochajā.

Metaforiska izteiksme: „Bet Pogīts sunīts — ak tavu grābēju! — paņēma vārnu bez labdienām.“ I 178 Ūziņos. — Skan diezgan ritmiski.

Atzīmējams, ka minēto beigumu lielākā daļa uzrakstīta pagājušā gadsimtenī, kad bija dzīvāka pasaku stāstīšanas tradīcija kā tagad un vairāk labu pasakas stila meistarū.

Prof. P. Šmits jau konstatējis, ka daži sakāmvārdi stāv tuvā sakarā ar pasakām un teikām. Tā, piemēram, no pasakas par velnu, kas gribējis cūku cirpt, ir cēlies izteikums: liela brēka, maza vilna. Un pasaciņa par vilku un lapsu beidzas ar lapsas vārdiem: kults nekultu nes.²²⁾ Varbūt, līdzīgi tulkojami arī pēdējie četri no iepriekš minētiem beigumiem, tikai tie maz izplatīti.

Dažreiz stāstītājs beidz pasaku ar rētorisku dialogu: pats jautā, pats atbild, izsakot savu spriedumu. Tā Džūkstē un Pienavā A. Lerchis-Puškaitis uzrakstījis šādus beigumus:

„Tautiņās trijace nekad neizgāja, jo kas gan tādu migaci būtu bildinājis? Katrs baidās kā no sērgas.“ VI 169.

„Kuņš no viņiem apprecēja ķēniņa meitu? Atbilde: neviens, jo viņi stridās vēl šodien.“ VIII 238.

Šad tad mūsu pasakas beidzas ar oratio recta. Pečs to uzskata par vienkāršas tautas stila pazīmi, kas bieži sastopama to tautu pasakās, kas stāv uz zemākas kultūras pakāpes.²³⁾ Pečs uzsver, ka taisni pie leišiem tā visvairāk esot iemīlota, un paraugam dōd vairākus leišu beigumus (Pečam bijuši pieejami tikai leišu pasaku tulkojumi vācu valodā). Taisnības labad jāpiebilst, ka arī Grimmu pasakas nereti beidzas ar tiešo runu un ka, izskatot lielāku vairumu leišu pasaku, tā nepavisam nebija tik bieži atrodama. Šķiet, ka stāstījuma izteiksmes veidu noteic katra stāstītāja talants un vairāk izplatīta ir episkā forma, jo izveidōt drāmatiskus un atjautīgus dialogus un monologus nebūs katram stāstītājam pa spēkam, nē arī uzrakstītāji katrreiz atraduši labākos teicējus. Gluži retums nav arī mums tādi beigumi, kur pēdējās svarīgās pārmaiņas varoņa liktenī uzzinām no paša ķēniņa pavēles vai varoņa atzišanās, nē atstāstījuma veidā. Piem.:

„To visu redzēdams, vecais ķēniņš apkampis puisi un teicis: Tu viņu izpestīji, tev lai viņa pieder! No šīs dienas tu esi mans znots!“ II 501 Vir-cavā (jau Lercha-Puškaiša krājumā).

„Tad dēls atminējies savu sapni un teicis: Tēvs un māte, kam jūs manā priekšā klanaties? Es esmu jūsu dēls! Te vēl, ja neticiet, jūsu pašu raibā gov, ko māte todien man ceļā līdz deva.“ II 27 Leišos (1862. g. uzr.), ar ko var salīdzināt Panemunes pasakas beigumu no Bašanaviča leišu pasaku krājuma: „Tāi dabar tu esi mano žentas ir turī mano dukterī sau už prysiegā. Te tau pusē mano turtū ir gyvenk' tep kap aš“ I 177.

Par beigumu stilu runājot, pieminams, ka ritmiski vai atskaņoti beigumi mūsu pasakās nav iemīloti, nē arī atrodami. Liekas, tas ir viss prof. P. Šmita krājumā, kas nesen atzīmēts, un tas pats ir nejauša cēluma,

²²⁾ Latv. liter. vēst. I, 401. lp.

²³⁾ R. Petsch, Form. Schl. 26./27. lp.

kaut citādi sakāmos vārdos nereti sastop atskaņotus vārdus. Saistītā valodā stils nogludināts un izkopts, atskaņas palīdz vieglāk atminēties, bet brīva prōzas valodā ir pārmaiņām un arī nejaušībām bagātāka. Leišu pasaku beigumi laikam līdzīgi mūsējiem, turpretim krieviem atskaņots vai katrs beigums; tā nav rēta parādība arī pie citām slavu tautām, vāciem, frančiem u. c.

3.

Pasakas notikumi risinās ārpus laika un telpas pēc citas iras likumiem. Stāstītāja uzdevums — radīt klausītājos illūziju, ka tiešām kādreiz tā noticis. Ar prātu klausītājs var apšaubīt brīnumstāstu īstumu, bet klausīties viņš klausās ar prieku un pārdzīvo tos kā mākslas patiesību. Dažreiz stāstītājs, lai klausītāji vairāk ticētu viņa stāstam, uzrāda arī avotus, kur viņš ziņas smēlies.

Pēc parastajām beigām — pēc kāzu goda — stāstītājs nosauc aculieciniekus, kas paši tur bijuši, visu redzējuši un viņam to pastāstījuši. Tie var būt stāstītāja vecie tēvu tēvi (IV 279 Ludzā, sal. ar igauņu Kreutzwald E. e. j. 105. lp.), labs draugs (IV 473 Zvirgzdienē), daudzi pazīstamie (VI 139 Rozentavā, sal. ar somu Lōwis 28), vai arī pats stāsta varonis savus piedzīvojumus citiem pastāstījis (V 259 Rūjienā, VII 379 Druvienā, X 19 Smiltēnē, 100 Rozentavā; var sal. ar igauņu beigumu Kreutzwald 144, Stern 78 Vīkā, somu Lōwis 28), kādēļ tie vēl šodien zināmi.

Uz lietišķiem pierādījumiem sevišķi atsaucas nostāstos. Tā III 190 minēto divieli stāstītājs pats vēl redzējis, XI 80 — izrakto naudas bedri varot vēl šodien redzēt.

Bet pasaka jau nebūtu pasaka, ja tās brīnumainībai nemeklētu brīnumainus pierādījumus. Te vār izpausties stāstītāja asprātība un humors: „Tur guoja vīns okļs zemnīks un vysu redzēja, bet pēcuok man stuostīja.“ IX 112 L (sal. par aklo lielgabalniēku poļu pasakā Lud II 163). „A tys burš vel tagad tymā ustobā karinēj augš kuojom. Kas grib jū redzeit, tys lai pavaicuoj nu muomuļas, jei jam rozstuosteis, okļys jam ceļi paruodeis, a bez kuoju jū davess.“ III 429 L, „Tad vecīts — ķēniņš iztaisīja taidu kuožu gūdu, ka maltītes un dzērīņu pītyka vysim vaļsts ļaudim. Tur beja klybi, okļi, kursli, māmī, mozi, leli, pīcuojuos, bet manis naļyudzja, jo es vēl beju šyupelī, muomuļinas klēpītī.“ IV 321 L (kas līdzīgs dienvi-slavu pasakās: tas notika tai gadā, kad es vēl nebiju nācis pasaulē — Krauss 55).

Pārgalvīgs aicinājums: „Ja kas tō netic, tas var aiziet un paskatīties.“ XI 181 Bērzupes pag. Tāpat no Skrundas LFK Bb 22, 2560: „Uz kāzām esot salūgti no visām malu malām. Es jau arī būtu tur aizgājis, bet man toreiz bija pašai kāzas, un tā tur netiku. Stāsta, ka tur nu esot dzīvojuši gan akurāt kā pa kāzām. Tā ķēniņa pils, kur tas puisis ieprecējies, neesot nemaz tik tāļu, un ja kāds grib redzēt, kā šis tur dzīvo, tad

lai aiziet un apskatās!“ (kas līdzīgs VI 413). Arī Grimmu pasakās: „Wer's nicht glauben will, der gehe hin und frage selbst nach“ 174. nr. u. c.

Pārdomas, vai tas taisnība — V 153, XII 211 Viļānos, arī leišu pasakās Basanavičius I 159, švābu pasakās Meier 35. nr. u. c.

Tālāk apskatāmi personīgie beigumi. Te stāstītājs min pats sevi kā liecinieku. Pats viņš esot bijis tais priecīgajās kāzās, pats redzējis un baudījis visus kāzu jāukumus. Aiz šiem beigumiem, kas šķietami pretendē it kā uz lielāku nopietnību, īstenībā slēpjas tikai joks. Protams, jokdaris pats aizvien paliek nopietns, kaut klausītāji smejas. Šis pārdrošais apgalvojums atraisa klausītāju sasprindzinājumu, kas radies, uzmanīgi sekojot pasakas darbībai. Mazie noticēs arī tagad, bet lielie pasmīnēs: Šis bijis ķēniņa rīkotās kāzu dzīrēs! Kā šis tur varēja tikt, un kā šim tur varēja klāties? — Un tiešām, stāstītājs pats arī atzīstas savās traģikōmiskajās neveiksmēs. Ed viņš vai dzeļ ko, mutē nekas netiek. Devīgais ķēniņš, kāzās lūdzot, atsūta bagātas, bet neparastas veltes, kuņģis tērpies, kāzās nākot. Taču šim greznajam pasaku tērpam īss mūžs: saulē kūst cepure, lietū sašķīst apģērbs, pret akmeņiem sasitas kurpes. Slēpjas viņš pakulās, to iebāž lielgabalā un atšauj šurp. Tā ir krāsaina maskerāde pasakas laimīgajā noslēgumā, ko stāstītājs darina saviem klausītājiem par uzjautrinājumu, lai arī viņiem kas tiktu no kāzu priekiem, līdzīgi kā īstajās kāzās mēdz ierasties maskojušies kūjīnieki un uzvest jautras spēles.²⁴) Kāzās jau vispār daudz dziesmu, deju, prieku un trakulību, kur nu vēl pasaku kāzās!

Personīgie beigumi ir diezgan iemīļoti Eiropas tautu pasakās, un lielā daļa no tiem kļuvusi stipri internacionāla. Var dažos vārdos apliecināt, ka pats tur bijis un visu redzējis, bet var arī plaši attēlot savu viesošanos pasakas kāzās, ar to pievienojot jau izstāstītai it kā jaunu pasaku. Mūsu zemē personīgie beigumi nav pārāk izplatīti, bet visvairāk tos uzraksta Latgalē, kur krustojas dažādas ietekmes.

Īsais apliecinājums, ka „es arī tur biju“, ar ko parasti sākas visi personīgie beigumi, viens pats ļoti reti sastopams, un tādēļ te, laikam, jādōmā par nodrupumu: Vārmā LFK Bb 22, 3058, Praulienā LFK Bb 17, 4941, Bikavā IV 516 (A. 441), kur vēl seko: „Ka tu zynuotu, kaidas tur breinīgi skaistas kuozas beja!“ To var papildināt ar „i redzēju“ (Gaigalavā LFK 740, 452; līdzīgi arī kādā baltkr. pasakā Romanov 336. lp.), kā jau katrā liecībā. Tālāk var minēt, ko tur redzējis (Jaungulbenē LFK 26, 258). Ja jau pasakas stāstītājs ir tais kāzās, tad viņam arī aktīvi jāpiedalās kāzu priekos: Viļānos LFK 740, 9651 dejo ar lāča dēlu vai „I es tur beju, redzēju, kai palaidja zyrga golvu, ka tei guoja pa greidu ripu ripom zvīgdama, kauli vīn brakšēja. Redzēju, kai rīkstiņi doncoja, un dzirdēju jūs skaistū dzīduošanu. A vuolites ka suoka sist zam takts, ni nūzaklausīt. Ka vysa muzyka ruovja vaļā vīnā reizē, tod i es navarēju nūrimt nu lelas prīcas, laidu vaļā doncuot ar vysim kūpā. Es zynu, ka i

²⁴) Prof. L. Bērziņš, Latviešu tautas dziesmas. Latv. lit. vēst. I 232.

šūdīn duraciņš dzeivoj ar ķēneņa meitu skaistajā pilī.“ VIII 307 Kaka-
revā. Vispār, latgaliešu pasaku beigumi bagātāki savdabīgiem notēlo-
jumiem un arī ar lielāku brīvību.

Līdzīgi apliecinājumi leišu pasakās, ka pats tur bijis, un ko tur redzē-
jis un dzirdējis, to pastāstījis (Basanavičius II 115, III 52), baltkrievu, poļu
(es tur biju, visu pastāstīju, ko tad redzēju — Erben 36. nr., Lud II 343).
Grimmu pasakās ir vēlējums: „Ich wollte, du und ich, wir wären auch
dabei gewesen.“ 52. nr., bet gaŗākos beigumos — arī pats bijis, 84. nr.
Zviedriem bieži: „Sedan var jag inte med lāngre“ Hyltén I 25, tāpat nor-
veģiem Asbjørnsen I 187 (pēc tam es ilgāk nebiju klāt), kas nozīmē, ka
pasakas notikumi stāstīti tik tālu, cik ilgi pats stāstītājs bijis klāt. Somu:
„Und ich war auch dort auf der Hochzeit.“ Löwis 8. nr. (A. 300). Lapu: „ich
aber reiste von dort weg und weiss nicht, wie es später zugegangen ist“
Lappl. M. 42. Kā klāt bijuma apliecinājums zviedriem der, ka stāstītājs
dejojis ar ķēniņa meitu — Hyltén II 420.

Populārāki un plašāk izveidoti ir beigumi par kāzu labumu baudī-
šanu; kā īstās kāzās ēd un dzer bagātīgi, tā ēd un dzer arī stāstītājs kā
pasakas kāzu vai dzīŗu dalībnieks. Jau Bazile Pentameronā (17. g. s.) dod
līdzīgu beigumu: „for I came away quietly with a spoonful of honey“
(angļu tulk. 164. lp.).

Krievijā, Polijā, Lietuvā un mūsu Latgalē ir labi pazīstami beigumi
par savādo mielošanos pasakas kāzās, kur mutē nekas netiek: „I es iz kuozu
bjeju, jēŗu i dzjēŗu, par lyupom vyss puortjecjēja, mutjā ni lasjeitis
nabjeja.“ VI 100 Viļānos. Prof. P. Smita pasaku krājumā tādu beigumu
no Lātgales ir pavisam 18: Viļānos, publ. 1895. g., II 148 (A. 301 A, 665,
571), III 118 (A. 311; seko vēl cits beigums), VI 100 (A. 510 A), 176 (A.
511), 390 (A. 530), 480 (A. 530, 705, 510, 314, 550, 551); Dricēnos VI
365 (A. 530); Rēzeknē II 50 (A. 300); Kapiņos II 74 (A. 300; seko vēl
turp.), IX 317 (A. 709; saīsināts); Asūnē IX 312 (A. 709); Liksnā II 138
(A. 301 A), 140 (A. 301 A), IV 189 (A. 363, 407), 491 (A. 441), VI 395
(A. 530); vēl Daugavpils apr. VI 146 (A. 510 B, 313), 174 (A. 511). Ne-
pilnīga formula Saukā II 414 (A. 303; uzr. 1879. g.) un Stukmaņos VII
202 (A. 550; iesp. 1887. g., vēl seko šaušanas motīvs). Daŗos gadījumos
stāstītājs šo neveiksmi nav attiecinājis uz sevi, bet uz citiem vai pat visiem
kāzu viesiem: Viļānos IV 24 (A. 329), Makašānos 512 (A. 441), Rēzeknē
V 407 (A. 480), Rozentavā VIII (A. 650 C), IX 315 (A. 709) un Džūkstē
IX 282 (A. 900; Lercha-Puškaiŗa pas.). Daudz šādu personīgo beigumu
Folkloras krātuves materiālos, seviŗķi Latgales pasakās.

Formulai parastī četras daļas, kas var variēt un var būt sīkāk
iztēlotas:

1. I es tī bjeju / I es iz kuozu bjeju / I es kuozuos bjeju / Es tī
beju / Es ar tur beju / Pats tur beju / Pats kluot beju.

Starp 1. un 2. daŗu daŗos beigumos vēl: a) vysu redzēju, b) kūpā ar
citim doncuoju, c) slavas dzīsmas dzīduoju.

2. ēdu, dzēru / ēžu i dzjēru / ēdu in dzēru (ar to beidzas Saukas pasaka) / veinu dzēru / olu, madu dzieru / olu dzēru, madu ēžu / medu ēds un vīnu dzērs (Stukmaņos) / augļus ēžu, veinu dzēru / madu i bran-divīnu dzjēru, ar ogurčim aizkūžu.

Starp 2. un 3. daļu var iespraust: a) doncuoju kuozuos / bet danco-dams (Stukmaņos, kam seko cits beigums), b) guļuoju labi (Viļānos, t. i. priecājos).

3. par lyupom tecēja (biežāk) / ka par lyupom vīn tecēja / par lyupom vyss puortjecēja / par buorzdu tecēja / pa zūdu tecēja / par muti tecēja / pa ūsom tecēja (Sakstagalā LFK) / par lyupom man mads ar veinu tecēja (Daugavpils apr., bez 2. daļas) / pa lūpām vīns un šnabs tecēja LFK.

Starp 3. un 4. daļu reiz iesprausts: svorkus salēju (Rēzeknē).

4. mutē natyka (bieži) / mutjā ni lāsis natyka / mutē ni lasis (lāsi min diezgan bieži) / bet mutē nikās natykā / a mut'ā ni druskys LFK / mutjā ni lasjeitis nabjeja / a mutī nikuo nabeja / mutē nalēida / mutē napapādēja (netika) / bet mutē nekā nebaudīja (Džūkstē) / un zobi neredzēja (Jaunpili LFK) / bet nu lela jaukumā mutī nikuo natyka. Daguoju sātā ēst palavu maizi un tai man nikuo laba nadatyka, nyu es arī nikod vairuok naišu uz taiduom kuozuom (ar šādu pagarinājumu beidz Kapiņos II 74, A: 300, bet bez 3. daļas).

Ar 4. daļu formula beidzas.

Ļoti izplatīta šī formula ir krievu pasakās, kur tai var sekot vēl cits kāds beigums. Afanasjeva pasaku krājumā tā sastopama vairāk kā 20 reizes. Pa laikiem nekādu iespraudumu nav: и я там был, мед-вино пил, по усам текло, в рот не попало 163. nr., и я там был, мед-вино пил, на баразде цекло а у роце не было 121. nr. Novgorodā. Šeit 2. daļā min tikai, ka un ko dzer: medu un vīnu (visvairāk), medu un alu, alu vien vai medu vien. Mums līdzīgi, tikai min arī degvīnu un dažkārt medu ēd (te laikiem stāstītājs nav pazinis medus dzērienu). Mums parasti 2. daļā — ēdu, dzēru, kā jau kāzās mēdz darīt, kas biežāk stāv vieni kā ar objektiem. Var būt ēšana arī krieviem, tikai tad formula pārveidota, piem.: Afan. 104 (A. 551) — es tur pusdienoju, medu dzēru, bet kas tiem par kāpostiem — vēl tagad mutē tukšs. Mūsu ēšanas objekti ir nejaušas dabas (kā: medu, augļus vai gurķus ēdu). Krievu beigumos vairāk tek pa ūsām vai bārdū, retāk pa lūpām (baltkrieviem 4. daļā: а у губе не было Erben 46. nr.). Mums parastākais ir — pa lūpām, tad — pa bārdū, bet reti — pa zodu, muti vai zobiem. Krieviom biežāk ne попало, arī не было; mums tāpat biežāk — netika, bet otram verbam atbilst — nebija Viļānu pasakās, vēl sastop — nelīda, nepapādēja (kr. попадать „iekļūt“, poļu popadać „krist, nākt“), nebaudīja. Krieviem parasti 4. daļā ir tikai divi vārdi, bet J. Kozira kaņavīru pasakās ir minēta lāse: И я заходил, угостили на славу: по губам текло, капля в рот попала. Сказка вся,

a вратъ больше нельзя! 27. lp. Mūsu iespraudumu par slavas dziesmas dziedāšanu var salīdzināt ar Afanasjeva 4b. nr. Ему же слава и держава . . ., kas gan nav īsti personīgs beigums.

Poljiem līdzīga formula: ja tam byļem, piwo pīlem, po brodie lecialo, w gębie nie postalo (arī miód i wino), bet kāzu aprakstos bieži: jedli, pili, arī jedzā, piļā e sę cieszā (ēd, dzer un priecājas).

Apkārtnes ietekmēti arī Ludzas igauņi, kuŗu Kallasa savāktā pasaku krājumā tā beidzas 10 pasakas: Ja minagi sääļ söin ja jöin, aga suhu ei saanud; kõik läks üle huulte mäha. (Es arī tur ēdu un dzēru, bet mutē netika; viss tecēja pār lūpām zemē.) 271. lp. Cik Igaunijā šādi beigumi pazīstami, nav zināms.

Leišu pasakās apskatāmā formula, liekas, diezgan populāra, vismaz spriežot pēc Basanāviča pasaku izdevuma, kuŗa četros nē visai biežajos sējumos tā atrodama 25 reizes (astonām vēl seko citi beigumi). Interesanti atzīmēt, ka to lielākā daļa uzrakstīta Suvalku apgabalā, Lietuvas dienvidrietumos. Formula diezgan noteikta, koncentrēta, bez sevišķiem liekiem iespraudumiem. Tā puslīdz saskan ar mūsējo:

Ir aš ten būvau, gėriau, valgiau, burnoj' nieko neturejau, per barzdā varvėjo (III 118, 127, 132, 156 . . .). 3. un 4. daļa var būt apmainīta vietām, kas Suvalkos sešreiz papildināts ar „taukai“ (pār bārdu tauki pilēja, mutē nekā nebija) III 16, 21 . . . Otrā daļā, tāpat kā mums, — ēdu, dzēru (20×), bet tā vietā dzērieni minēti tikai piecreiz (medu, alu — 4×, medu, vīnu — 1×), turpretim ēdienus, ko ēd, nemin nekad. 4. daļā dominē verbs „neturėjau“, bet reti „neteka“ (netika), kas mums visbiežāk. Reiz sastopam arī lāsi („per smakrā ir varvėjo, bet burnon nē lašas nepateko“ M. Tautos. III 80). Pēc 1. daļas tāpat var būt iespraudums — es visu redzēju (Bas. II 91, Šauļos, II 294). Arī par to, ka priecājies kāzās, ir aizrādījumi (dikčiai linksmybių turėjau III 16); tāpat par dejošanu (II 182). Tikai vienā gadījumā formula attiecināta uz kāzu viesiem (III 110). Ir arī saīsināta (III 120, 138), pārveidota (II 85 Šauļos), kur 1. daļa vēstī, ka „arī es biju uzlūgts dzīrēs“, kā bieži stāstītājs motīvē savu ierašanos kāzās nākamā grupā beigumu.

Nevien krieviem un poljiem, bet arī citām slavu tautām šī formula pazīstama, gan ne tik plaši un vairāk pārveidota. Piem., slovāku: I ja som bol tam, jedol a piļ som. Boskaļ som královnu, daļ mi král frčku, h'úd som sem odpadnuļ. Polívka II 475 (karaļa knipis atgādina franču un Rītprūsijas vācu virēja spērienu ar kāju, kā tiek stāstāmā vietā; par to turpmāk). Slovēņu: So imeli vsiga dosti, dosti piti, dosti jesti. So tudi še meni dali iz rešeta vina piti, iz glaža kruha jesti, pa z loparjem eno po herbtu. Po tem sim pa stran šel. Erben 98. nr. (var salīdzināt ar dāņu beigumu, kur stāstītājam maize pudelē un alus autā — Kristensen Aev. f. Jyl. I 82 vai dabūto alvas sviestmaizi Nord. Völksm. I 11, un rumaņu, kur arī dzer no sieta Kremnitz 132): Chorvātu: stāstītājs tur bijis (arī ielūgts), ēdis un dzēris un tik daudz salda vīna piedzēris, ka mēle vēl vienmēr no tā

mitra — Krauss I 66., 86. nr.; Leskien, Balkanmärchen 282. lp. Visos piemēros minēta ēšana un dzeršana.

Tāpat arī citu Eiropas tautu beigumos var atrast ziņas, ka stāstītājs kaut ko iebaudījis no kāzu labumiem. Norveģu: Es dabūju tikai sviestmaizi, uzliku to uz krāsns, un maize sadega, sviests iztecēja (atskaņots: brandt-randt; arī nākamā beigumu grupā sviests kūst siltumā) Asbjørnsen 201. Zviedru: kāds Vermlandes stāstītājs apciemo savus varoņus, ēd tur, dzeļ... Bondeson Sv. folks. 139. lp. Somu: dabū degvīnu kāzās — Löwis 8. nr. (A. 325). Ungāru: arī stāstītājs tur ko ēd — Ung. Volksm. II 35. lp. Frančiem starp citu: Es biju kāzās klāt, labu malku iedzēru un pašreiz taisni nāku no turienes. Tegethoff 42. nr. (stāv tuvu turpmākiem beigumiem).

Vēl atzīmējami pāris beigumu no mūsu pasakām, kur par personīgiem sakariem starp pasakas personām un stāstītāju liecina tas, ka arī viņš aicināts kāzās, bet dažu iemeslu dēļ tomēr nevarējis tur tikt: 1) „Varenas kāzas esot bijušas! Es arī biju ieaicināts, bet mūsu pelēkai aītai atnāca jauni jēriņi, man bija jātaisa aizgaldiņi — tā tad kāzas izjuka.“ VII 81, uzrakst. 1876. g. Pēterupē (šeit savdabīgs atrisinājums; A. 532). 2) „Es jau arī būtu tur aizgājis, bet man toreiz bija pašai kāzas, un tā tur netiku“. LFK Bb 22, 2560, iesūt. 1926. g. no Skrundas (var sal. ar turpmāko 36. nr. no Tukuma apr., kur stāstītājs pēc pasakas kāzu apmeklēšanas svin savējās, tāpat arī 49. nr. no Rēzeknes apr.). Kāds Latgales stāstītājs atkal piebilst, ka šis kāzas sapnī redzējis, kur pat ēdis gardus ēdienus un dzēris vīnu, tik vīns nezkā rādījies sāļš. LFK 740, 8219 Sakstagalā (neizdevības moments arī te).

Otra lielākā grupa, ko atrodam mūsu pasakās, ir tie personīgie beigumi, kur stāstītājs aicināts ierodas pasakas kāzās, tērpies ķēniņa dāvētā vai paša pirktā, neparasti smalkā rotā, kas galā tomēr izrādās neizturīga un sagādā tās valkātājam kļūmīgas neveiksmes; kad rotā pazaudēta, stāstītājs mēģina slēpties pakulās, bet aiz pārskatīšanās to iebāž lielgabalā un atšauj līdz tūrienei, kur tas ir stāstīšanas brīdī.

Somu folklorists Anti Ārne tai savā katalogā devis 1880. numuru, likdams to kā patstāvīgu pasaku starp melu pasakām ar rezumējumu: „Der Knabe hat einen Hut aus Butter und Kleider aus Papier; wird auch aus einer Kanone geschossen u. s. w.“ FFC 3 62. Tā uzrakstīta dažādos Somijas novados (FFC 5, 33), pazīstama Somijas zviedriem (FFC 6), lībiešiem (FFC 66), bet nav lapu (FFC 60), norveģu (FFC 46), īslandiešu (FFC 83), igauņu (FFC 25), rumāņu (FFC 78), Flandrijas (FFC 37), Valonijas (FFC 101) pasaku tipu rādītājos. Somijā to stāstot arī kā atsevišķu pasaciņu, bet citur tā parasti sastopama kā kādas pasakas nobeigums. Andrejeva krievu pasaku tipu rādītājā 1880. numurā (pēc Ārnes): sviesta cepure, papīra drēbes u. t. t.; ledus zirgs (kūst pie uguns), zirnāju pātdziņa u. t. t. (joku stāstiņš pasakas beigās).²⁵⁾ Prof. P. Šmits attiecīgā

²⁵⁾ Н. П. Андреев, Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне. Ленинград. 1929.

Ārnes tipa numurā raksta (XII 18. lp.): „Puikam ir sviesta cepure, papīra drēbes un stikla kurpes. Tādas patstāvīgas pasakas latviešiem gan nav, bet šad un tad to stāsta citu pasaku beigās.“ Līdzīgi par šo beigumu jau izsakās pirmais tā publicētājs — J. Bankins (Šis un tas. II. Jelgavā. 1875. 24. lp.): „Šās pasakas beigumu arī var likt citām pasakām par beigumu. Īpaši, kad laba tiesa pasaku stāstījis, tad ar šo beigumu savu stāstījumu smuki var nobeigt.“ Jādomā, ka Bankins atstāsta tautā dzirdēto, lai gan viņš nekur neatzīmē, ko noklausījies savā apkārtņē un ko ņēmis no svešiem avotiem, tikai savas dziesmu un pasaku grāmatīņas I daļas ievadā viņš pricējas, ka viņam ir kāda laba pasaku zinātāja, kas sevišķi jokus protot teikt. Tāpat A. Lerchis-Puškaitis savā pasaku krājumā pēc pirmās pasakas ar šādu beigumu piebilst,²⁶⁾ ka „stāstītāji nereti tādiem vārdiem mēdz pasakas nobeigt“. Cik bieži Lerchis-Puškaitis tos dzirdējis, nezinām, jo savā krājumā viņš publicējis tikai vienu paša uzrakstītu variantu no Džūkstes, bet pārējie seši ir pārspiedumi vai nāk no citiem krājējiem. Prof. P. Šmita kopojumā atrodamas visas agrāk publicētās pasakas ar šiem beigumiem līdz ar dažiem jauniem uzrakstījumiem, pavisam kopā 13 varianti. Tiem varam pievienot 42 variantus no mūsu Folkloras krātuves materiāliem (neieskaitot vienu tiši norakstītu no Brīvzemnieka krāj., Dignājā), par kuŗu lielo daļu jāpateicas krātuves sastādītājam pasaku tipu rādītājam.²⁷⁾ Tā kā visas pasakas vēl nav katoloģizētas un šā beiguma dēļ nebija pagaidām iespējams izskatīt visu krātuves bagāto pasaku materiālu, kas ik dienas vēl pavairojas, tad attiecīgā beiguma variantu skaits īstenībā būs lielāks. Jāievēro vēl tas apstāklis, ka ne visi novadi pasakām vienādi reprezentēti,²⁸⁾ sevišķi vecākos laikos. Pilnīgāku ainu par šā tipa izplatību, varbūt, iegūtu, pārstaigājot tās vietas, no kuŗām nekas nav zināms, un noklaušinot vecākos cilvēkus un pasaku zinātājus, tāpat arī pārbaudot zināmos novadus.

Lai labāki būtu redzamas ietekmes un skaidrāki izceltos pārveidības, ko radījis tautas fantazēšanas prieks, jo pasakas jau nav iespējams vārdu pa vārdam atdarināt, tad pa priekšu minēšu līdzīgākos cittaūtu variantus.

Leišu: 1) Uz viņa kāzām arī es biju ielūgts, un tur paviesojies, pārjāju uz dāvātā plāceņa (pyragine) zirga. Tilzītē, 1868. g. Basanavičius I 117. 2) Uz viņa kāzām arī es nogāju, ietērpies stikla kurpēs, sviesta cepurē, raibos papīra svārkos, zirnekļa tīkla biksēs. Sagrīļodamies pakš! uz akmens sasitū kurpes, iekritis krūmos saplēsu svārkus (trinīšus), bet bikses vējš sadriskā, cepuri saule sakausē, bass ne bass pārslapstījos putumsā. Tilzītē, 1868. g. Bas. I 128. 3) Arī es tur biju, man nopirka stikla zābacīņus; pa kāzām bija auksts, tik es izgāju laukā, sasitās mani zābacīņi, un atrados te uz krēsla sēžot un pasakas stāstot. Panevėzē. Bas. II 151.

²⁶⁾ A. Lerchis-Puškaitis, Latviešu tautas pasakas. I daļa. Jelgavā. 1891. 153 lp.

²⁷⁾ Par to raksta A. Medne, Pasaku kārtošana Latviešu folkloras krātuvē. Senatne un māksla. 1937. I. 143. lp. (skat. A. 1880).

Prof. K. Straubergs, Folkloras krātuve, Latviešu. Latv. konvers. vārdnīca V, 8921.

4) ... ir mani ielūdza... Kā es gāju namā, tā kungs mani apdāvināja ar visko; deva man papīra svārciņus, sviesta cepurīti, stikla zābaciņus (čabatiņas), un es kājām gāju mājup. Tad bija dubļains, un es, izgājis uz lielceļa, nokratišu dubļus no zābakiem, bet nepaspēju es pamīt, kā mani zābaciņi sabira gabalos. Ejot mājās, man uzbruka vējš un manus svārciņus saplēsa gabaliņos, bet pēc tam saulīte visu cepurīti izkausēja, un es bass, vienā kreklā, plīku galvu pārskrēju mājā pie saviem vecākiem. Vilka-
višķos. Bas. III 108. (Apģērba motīvs Basanāviča pasakās nav savienots ar šaušanu, bet to sastop par sevi.) 5) ... pēc piedzēries atgūlos pakulās un aizmigu. Bija kaļš, vadīja lielgabalus, tad ar pakulām bāza, bāžot arī mani iebāza; kā šāva, tā mani šite atšāva, un tagad jūms šito pasaku pastāstu. Ašmānišķos. Bas. III 47. 6) Kad padzēros, ielīdu aiz skapja pakulās. Kad pēc kāzām sāka šaut no lielgabaliem, jēmot pakulas, pajēma ir mani ar pakulām un ielika lielgabālā, bet, kad šāva, šāviens mani šurp atnesa. Pilvišķos. Bas. III 101 (arī Bas. Iš g. 1. vēliju 215 — Āžkabalos). 7) Pēc ielika mani koka tupelē, šāva no tās tupeles, un es te atlidoju. Stabulišķos, 1889. g. Bas. III 307. 8) Ielīdu virtuvē, pagrābu gabalu gaļas un ēdu; virējs pamanīja, pagrābis līzi kā deva man..., es atzilbu sēžot uz sola un pasaku stāstot. Ašmānišķos. Bas. III 31 (sal. Rītprūsijā Lemke II 68). — Visus šos beigumus ievada iepriekš aplūkotais personīgais beigums. 9) Zosis velkot mājā, tās paceļ stāstītāju padebešos un nes pa tiem. Pēc nedēļas tik aukla pārtrūkst, un viņš nokrīt pa kamīnu šai istabā. Pilvišķos. Bas. III 102. 10) Dabū kāzās varenu plāceņa rīcieni, ko divi nedēļas dala savam ciemam. Jurkschat I 80.

Baltkrievu: 1) Un es tur biju, medu, vīnu dzēru, pa bārdu tecēja, bet mutē netika. Deva man ecēšas, es pa vārtu apakšu smīkš! deva man pannas turekli (чыпялу, citur чапялу), es pabēgu līdz sādžai; deva man rausi (блин), kas trīs gadus puvīs. Es ar to rausi uz māju. Izlēca meitenes, jaunules, kliedz: rausi, rausi! dod man! Es tūlīt rausi pa gabaliņam lauzt un tām mest. Tā visu izdalīju to rausi, bet sev neko neatstāju. Romanov 201. Ip. 2) Atskaņu bagātību ļai rāda piemērs oriģinālvalodā: „и я быв, медь-вино пив, по вусам цякло, а у рот не попало. Дали мне чапялу, я побег по сялу (sādžai); дали мне цмык (ecēšas), я под ворота шмык; дали мне сковороду, я побег по городу.“ Ib. 49; līdzīgi 247. Ip., īsāks 403. Ip. (dod pīragu un rausi). 3) Un es tur biju, medu, vīnu dzēru, un mutē nebija, un pa bārdu netecēja. Un deva man tur sveķu ķēvi, rāceņu sedlus, zirnāju iemauktiņus un jēlmītas ādas pātadziņu. Es sēdos ķēvē un no turienes devos prom. Nonāku mežā, deg sveķainu šķilu ugunskurs. Es ugunij tuvāk, bet mana ķēvīte zemāka; es vēl tuvāk, bet ķēvīte vēl zemāka; bet trešo reizi es tuvojos, un ķēvīte pavisam izputēja. Paņēmu rāceņu sedlus, zirnāju iemauktiņus un jēlmītas ādas pātadziņu un aizgāju. Pienāku pie popa vārtiem, izlēca popa tītari un atjēma manus zirnāju iemauktiņus. Es piegāju pie skolas — mūsu skolotājam niknas cūkas; tās izlēca un atjēma manus rāceņu sedlus. Kam man vairs tad pātadziņa? Es nometu pātadziņu. Ib. 204./205. 4) Un gāju

pa ciemu, kur puīši lādēja tukšu lielgabalu puvešiem. Sagrāba mani līdz un iekšā lielgabalā. Kā izšāva, tā es griezoz, griezoz un taisni šurp pie jums nokritu, un ierados pasakas stāstīt. Ib. 232.

Ukrainu: 1) Viņi deva man salmu ratus un vaska zirgu; rati sadega un zirgs izkusa. Boltē Anm. IV 30. 2) Dod salmu vistiņu, kas salūst, uz to atspiežoties. Rudčenko I 109. 3) Tādas dzīres deva, ka dūmi līdz debesīm kāpa un mākoņos palika karājamies; kad es no dzīrēm gāju projām un mākoņos skatījos, tā nokritu; kā nokritu, tā piecēlos uzreiz šeit. Rudčenko II 85.

Afanasjeva krājumā no Archangelskas apg.: Es tur biju, alu dzēru; pa lūpām tecēja, bet mutē netika. Deva man zilu kaftanu (svārkus); vārna laižas un klie dz: zils (синь) kaftans! Es domāju: no met (скинь) kaftanu! jēmu un no metu. Deva man kalpaku (cepuri), sāka dot pa kaklu. Deva man sarkanūs zābaciņus; vārna laižas un klie dz: sarkani zābaciņi! Es domāju: nozadzis zābaciņus! jēmu un aizsviedu. 162. nr. (A. 510). Līdzīgš beigums arī no Permas 234. nr., tikai vārnas vietā zilīte. — Diemžēl, nebija sameklējami tie krievu pasaku krājumi, no kuŗiem N. Andrejevs jēmis savam rādītājam ledus zirgu un zirnāju pā tadziņu, kaut gan baltkrievu 3. piemērs stāv tam tuvu.

P o l u: 1) Es tur biju, un uzdāvāja man stikla kurpes, zirnekļa tīkla drēbes un sviesta cepurīti; kā izgāju pagalmā, kurpes sasitu uz akmeņiem, zirnekļa tīklu vējš aizrāva, bet saule sākarsēja un izkausēja cepurīti. Kauns man bija rādīties, un aizbēgu uz māju. Chelchowski I 11. 2) Un es arī tur biju, medu un vīnu dzēru, bet izgreznojos ļoti skaisti: galvā sviesta cepure, papīra bruņči, stikla zābaciņi. Dejā lecot, grāfs sasita zābaciņus, cepure no karstuma izkusa, sviests pilēja uz drēbēm, papīrs izšķīda; pa krēslu ātrāk aizbēgu, un tā skrēju un skrēju, līdz te atdrāzos, un te nu esmu. Wisła XIII 249 (A. 550). 3) Es gribēju tur atpūsties, bet kāds akls lielgabalni eks... domādams, ka es lode, ielika mani lielgabalā un izšāva. Es tā lidoju, līdz šurp atlidoju un pastāstu jums, kas notika. Lud. II 163 (A. 302). (Visi šie piemēri no bij. Polijas rietumiem vai ziemeļrietumiem.)

V ā c u Grimmu pasakās: 1) „Bist du auch auf der Hochzeit gewesen?“ — „Ja wohl bin ich darauf gewesen, und in vollem Staat. Mein Kopfputz war von Schnee, da kam die Sonne, und er ist mir abgeschmolzen; mein Kleid war von Spinnweb, da kam ich durch Dornen, die rissen mir es ab; meine Pantoffel waren von Glas, da stieß ich an einen Stein, da sagten sie klink! und sprangen entzwei.“ 84. nr. Hesenē. 2) „un da trok ik en Paar gläserne Schohe an, un da stott ik an en Stein, da segd et „klink!“ da wören se caput.“ 91. nr. Vestfālē (A. 301). Bolte un Polivka dod kā 70a nr. vēl trešo variantu (Anmerk. II 78), kas uzrakstīts 1811. g. Kaselē un atšķiras no pirmā tikai ar to, ka šeit sniega cepures vietā ir sviesta cepure. Līdzīgi Rītprūsijā: 1) „Als ich nach Hause gehen wolte, schenkte man mir eine Haube von Butter, ein Kleid von Papier und gläserne Schuhe. Ich war aber kaum ein End' gegangen, — da schmolz mir die Sonne die Haube entzwei; und bald darauf fiel ein Platzregen, so

dass mein papiernes Kleid ganz und gar in Stücke ging; als ich aber noch weiter ging, kam ich an einen Steinhaufen, und — klirr! da waren meine Schuhe in Scherben. Jetzt sitze ich da und erzähle euch das.“ Lemke II 39. 2) Arī bijusi kāzās, lūdz virtuvē ēdienu, ko paslēpj tad traukā zem lakata. Princis lūdz dejot, bet dejojot trauks izveļas, par ko virējs dod tā ar kausu, ka tūlīt līdz šejieniē atlido. Lemke II 68 (līdzīgi Šlezvigā, flāmu pasakās Petsch 72, Francijā Tegethoff 324). Pomerānijā: kāzās dabū stikla kurpes, sūcampapīra tērpu un sviesta cepuri, par daudz sadzežas vīna, klūp pret sliksni un sasit kurpes, pēc kam bailēs dodas virtuvē cepeti lūkot, bet sutā izkūst cepure, tad dodas ārā atvēsināties, bet list, un nokrīt tērps; nu padzen ar negodu. Jahn 75. Šlezvigā: dabū kāzās stikla kurpes, dejo mājup un sasit uz akmens. Müllendorff 456. Silēzijā: nāk mednieks, ieliek šautenē un atšauj līdz šejieniē. O. Roquette, 70 Jahre I 52.

D ā ņ u: dabū kāzās maizi pudelē, alu autā, papīra svārkus, sviesta cepuri un stikla zābakus; to visu pazaudē, salūtšaušanā uzlec uz lielgabala lodes un atlido šurp. Jitlandē. Kristensen, Aev. f. J. I 82. Vai dejo uz papīra grīdas, bet koka korpju dēļ ielūst un iekrīt zirnekļa tīklos; tos bāžot lielgabala, nemanot iebāž arī stāstītāju un izšauj līdz; tā atlido šurp, kur šo pasaku stāsta. Grundtvig. D. Vm. 44. Ī r u: Dabū zeķes, papīra zābakus un biežpiena bikšņus, kas pār braslu ejot nogrimst. Ir. Vm. 10. nr.

Langedokā esot pazīstams joku stāstiņš: Bija reiz jaunkundze, kam bija zirnekļa tīkla tērps, sukura cepure un stikla kurpes; tērpu saplēš ērkšķi, cepure izkūst saulē, kurpes sasitas uz ledus klik, klak! Lambert 21. nr. Spāņiem dod tauku kurpes, kas ceļā izkūst (Bib. de trad. pop. esp. I 282), portugāļiem — sviesta zābaki. Šeit dienvidos, sevišķi franču pasakās, esot iemīlota stāstītāja jāšana uz zirga, suņa vai kaķa astes (Petsch 75).

Pēc izplatības un izveidojuma meistarības Pečs (71. lp.) spriež, ka apskatāmās formulas īstie kopēji ir iedzīvotāji pie Ziemeļu un Baltijas jūras, bet visbagātākā piemēriem liekoties Rītprūsija (73. lp.), un vietām tā ļoti iemīlota pie baltu un slavu tautām (76. lp.). Tam pievienojas Tompsons, apgalvodams, ka šis beigums, varbūt, visspēcīgāk attīstījies Austrumeiropas pasakās²⁹⁾. Tas tiesa, ka šejienes varianti ir kupli un bagāti, bet īsto atbildi par rašanās vietu un īpatībām gan būs iespējams dot tikai tad, kad būs zināmi visi mūsu un mūsu kaimiņu varianti. Tā kā to pazīst latvieši, lībieši, krievi un somi, tad to jāpazīst arī igauņiem, kaut gan A. Ārnes sastādītā igauņu pasaku rādītājā (FFComm. 25) 1880. numura nav. Varbūt Dr. J. Hurta materiālos, pēc kuņiem Ārne rādītāju sastādīja, tiešām tādu beigumu nebija, bet, aprunājoties ar kādu vilandieti, tas noteikti atcerējās bērnībā savu vectēvu dzirdējis tā stāstām (ka pats tur bijis — gērbies sviesta biksēs, papīra svārkos — un ticis izšauts).

²⁹⁾ Thompson, Formel. Handwörterbuch d. deutschen Märchens. II 164.

Grāmatu ietekme minēto beigumu izplatīšanā laikam nav bijusi liela. Nozīmīgi te varētu būt Bankina un Brīvzemnieka (1887. g.) krājumi, kas abi bija nelieli un tādēļ vieglāk nopērkami, bet katrā no tiem tāds beigums sastopams tikai reiz. No 1891. līdz 1903. g. iznāca Lercha-Puškaiša pasakas, kur arī varēja izlasīt. Ja līdzīgi varianti uzrakstīti dažādās vietās un atrodami pie kaimiņu tautām, tad variantu rašanās skaidrojama ar mutes vārdu tradīcijām, bet mazāk ar grāmatu ietekmi. Tāpat par paraugu nav derējis populāro Grimmu pasaku 84., ne 91. numurs, kas vispār tulkoti tikai jaunākos laikos. To lai liecina kaut tas, ka tur atrodamais zirnekļa tīkla apgērbis mums nav pazīstams (to pazīst gan leiši, poļi, franči). Un pat par J. Zvaigznītes tulkotām Grimmu pasakām prof. P. Šmits ir tais domās, ka Zvaigznītes grāmata nav pie mums šo pasaku pirmais un vienīgais avots un ka lielākā daļa vācu pasaku ir pārnākusi pie mums ar mutes vārdiem un ne no Grimmu pasaku krājuma.³⁰⁾

Daina Zemzare.

(Beigas nākamā sējumā.)

³⁰⁾ Latv. pas. un teikas. I. 108. lp.

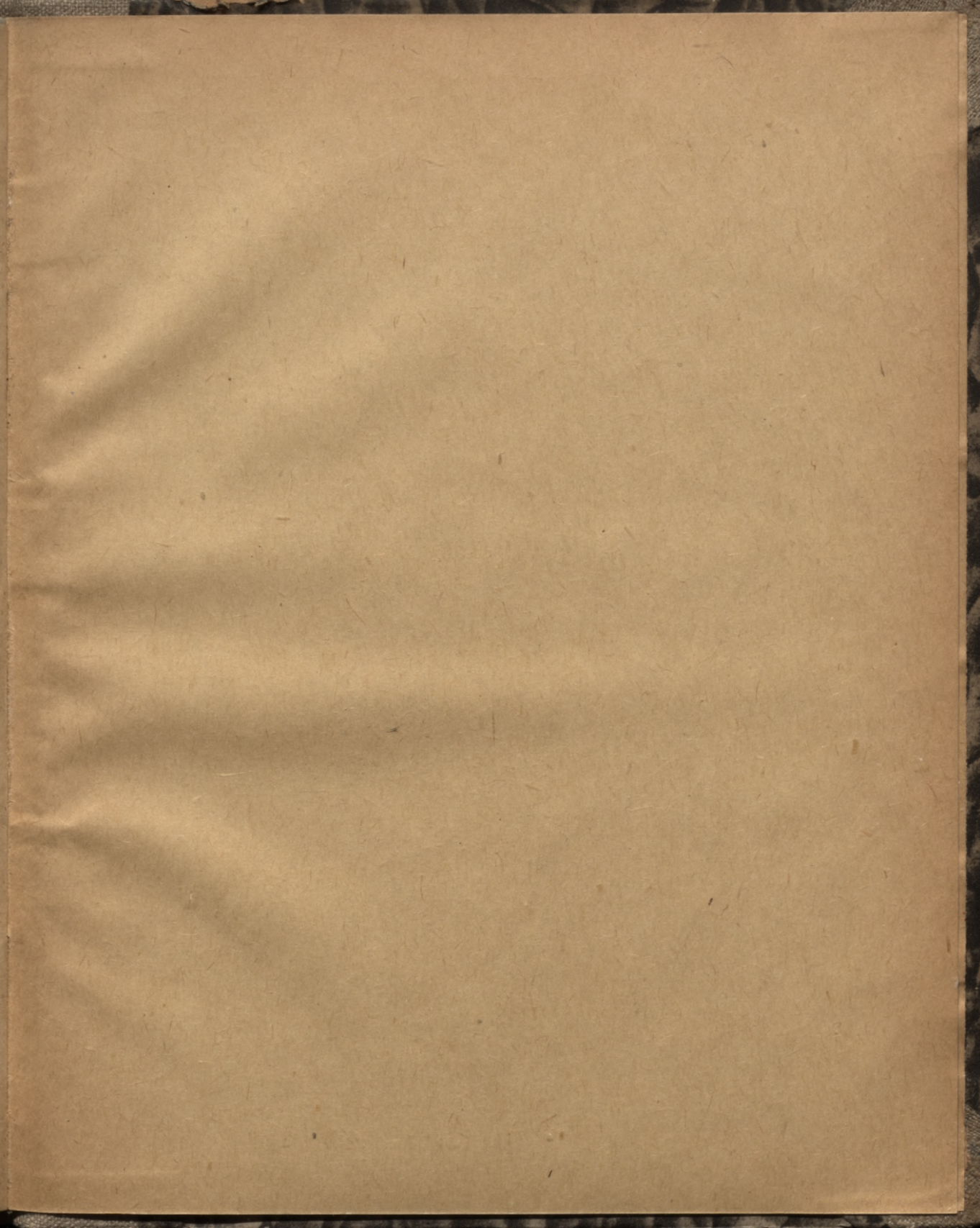

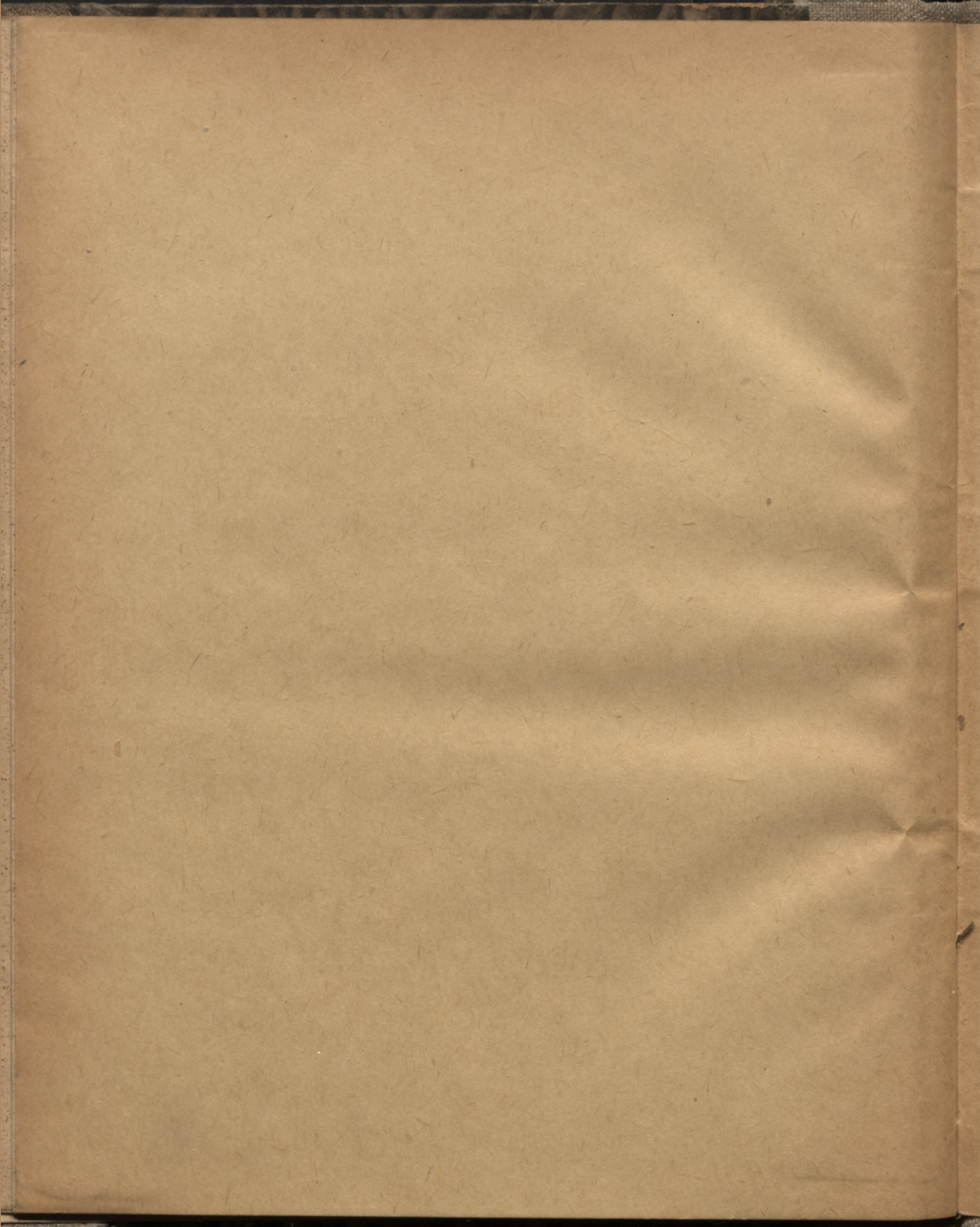
La 5880

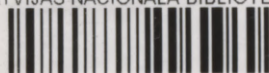
26. JULI 1940

La 5880

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309081354